

Idzi Panic

Katowice

Uposażenie ziemskie rodziny Czelo z Czechowic za panowania Piastów (Z badań nad drogami awansu i uposażeniem majątkowym szlachty cieszyńskiej w czasach piastowskich 1290–1653)

Wśród zagadnień, którym historycy od dawna poświęcają wiele uwagi, ważne miejsce zajmują badania dróg awansu poszczególnych rodzin możnowładczych¹ oraz szlacheckich², a także najważniejszych przedstawicieli tychże rodzin³ w Polsce w dobie średniowiecza i w czasach nowożytnych. Ba-

¹ Por. m.in. J. Kurtyka: *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*. Kraków 1997; S. Cynarski: *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia od XIV do XVIII wieku*. Warszawa 1996. Szczególne zasługi dla badań genealogicznych wniósł J. Bieniak (pełny wykaz tekstów tego uczonego znajdziemy w wyborze Jego pism: *Polskie rycerstwo średniowieczne*. Kraków 2002; tamże, w przypisach, możemy znaleźć ogromną bibliografię poświęconą tej tematyce), a także W. Dworzaczek (*Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego. Wiek XIV–XV*. Warszawa 1971) i S. Gawęda (*Możnowładztwo małopolskie w XIV i pierwszej połowie XV wieku. Studium z dziejów rozwoju wielkiej własności ziemskiej*. Kraków 1966).

² Por. ostatnio B. Czwojdrak: *Rogowscy herbu Działosza, podskarbiowie królewscy. Studium z dziejów możnowładztwa w drugiej połowie XIV i w XV wieku*. Katowice 2002; J. Sperka: *Szafrancowie herbu Strykowski. Z dziejów kariery i awansu w późnośredniowiecznej Polsce*. Katowice 2001.

³ B. Czwojdrak: *Dzierżawca z Rytwian – rzekomy husyta polski*. „Teki Krakowskie” 1999, t. 10, s. 3–9; W. Bukowski: *Jan Walech z Chmielnika. Z dziejów kariery rycerskiej w Polsce w czasach Jagiellonów*. W: *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*. Toruń 1997, s. 141–152; F. Kiriak: *Jakub z Dębna na tle wewnętrznej i zagranicznej polityki Kazimierza Jagiellończyka*. Kraków 1967.

dacze koncentrują swoją uwagę nie tylko na rozpoznaniu karier urzędniczych w służbie monarszej lub kościelnej⁴, opisują również najbardziej spektakularne rezultaty tej kariery, w tym szczególnie rozbudowę uposażenia majątkowego urzędnika i jego rodziny, a także wpływ kariery na kształtowanie się różnorodnych powiązań rodzinnych w obrębie możnowładztwa i średniej szlachty⁵.

Badania te mają niezmiennie istotne znaczenie dla wzbogacenia naszej wiedzy na temat różnorodnych aspektów funkcjonowania państwa i jego struktur władzy oraz społeczeństwa w dawnych wiekach, dlatego też są prowadzone przez historyków reprezentujących praktycznie wszystkie ośrodki naukowe kraju. Pewne zapóźnienie w tym zakresie możemy obserwować w badaniach nad drogami awansu politycznego i uposażenia majątkowego szlachty górnośląskiej – zarówno w średniowieczu, jak i w czasach nowożytnych – szczególnie tej, która zamieszkiwała centralne i południowe rejony Górnego Śląska⁶. Wzmianki na ten temat pojawiały się praktycznie wyłącznie przy okazji badań genealogicznych⁷ i dlatego – jakkolwiek posiadają bardzo istotne znaczenie dla naszej wiedzy na temat powiązań rodzinnych i majątkowych szlachty górnośląskiej – w zakresie nas interesującym nie dostarczają dostatecznej wiedzy na temat dróg awansu społecznego i majątkowego tej grupy społecznej. Aby usunąć te niedostatki, konieczne są ba-

⁴ Por. m.in. M. Koczarska: *Rola związków rodzinnych i rodowych w działalności publicznej Zbigniewa Oleśnickiego*. W: *Genealogia. Rola związków rodzinnych i publicznych w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*. Red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski. Toruń 1996, s. 67–92; J. Krzyżaniakowa: *Początki kariery Mikołaja Trąby*. *Rocz. Hist.* 1969, T. 35.

⁵ Por. np. J. Tęgowski: *Ślub tajemny Jana Janowica Zabrzezińskiego. Garść uwag o powiązaniach rodzinnych elity możnowładczej na Litwie w XV i początkach XVI wieku*. W: *Średniowiecze polskie i powszechne*. Red. I. Panic, J. Sperka. T. 2. Katowice 2002, s. 246 i nn.; Tenże: *Małżeństwo Tomka z Węgleszyna z Anną Świnkówną*. W: *Polska – Prusy – Ruś. Rozprawy ofiarowane prof. zw. dr hab. Janowi Powierskiemu w trzydziestelecie pracy naukowej*. Red. B. Śliwiński. „Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza”. Nr 2. Gdańsk 1995, s. 205–212.

⁶ Spośród publikacji podejmujących problem kształtowania się szlachty górnośląskiej należy przede wszystkim zwrócić uwagę na artykuł U. Zgorzelskiej: *Z problemów badań nad szlachtą górnośląską w średniowieczu*. W: *Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*. Red. J. Hertel. Toruń 1982 s. 182–197.

⁷ Wielce obiecujące wyniki zapowiadają w tym zakresie studia W. Gojniczka: *Bar-kalowie z Małej Rudzicy. Losy ubogiej rodziny szlacheckiej z księstwa cieszyńskiego w XVI i XVII wieku*. „Zaranie Śląskie” R. 58, 2001, nr 3–4, s. 91–97; Tenże: *Klochowie z Kornic i Bestwiny – dzieje szlacheckich dziedziców Ustronia do początków XVII wieku*. W: *Studia z dziejów Ustronia*. Red. I. Panic. Ustroń 2000, s. 7 i nn. Por. też R. Sękowski: *Herbarz szlachty śląskiej*. T. 1: A–C. Katowice 2002; P. Sienko: *Rody rycerskie z terenu Jastrzębia i okolicy*. Jastrzębie Zdrój 2003, *passim*.

dania miejsca w hierarchii społecznej oraz uposażenia majątkowego wybranych, reprezentatywnych rodzin szlacheckich poszczególnych regionów, obejmujących terytoria dawnych księstw górnośląskich. Uzyskane rezultaty poznawcze powinny w przyszłości umożliwić sformułowanie wniosków syntetyzujących naszą wiedzę na omawiany temat.

Wybierając jako przedmiot badań rodzinę Czelów, a jako terytorium badawcze księstwo cieszyńskie, kierowaliśmy się dwoma zasadniczymi względami. Po pierwsze, jeśli chodzi o poszczególne regiony Górnego Śląska, właśnie dla tego księstwa zachowała się najbardziej rozległa baza źródłowa, która umożliwia formułowanie w miarę wyczerpujących odpowiedzi na wiele pytań badawczych, w tym również na temat zaproponowany w tytule artykułu. Po drugie, rodzina Czelo z Czechowic zaliczała się do tych górnośląskich rodzin szlacheckich, które funkcjonowały na tym terenie niemal przez cały okres panowania Piastów. W źródłach Czelowie pojawili się już dowodnie w XV wieku i trwali tutaj aż do wymarcia cieszyńskiej linii Piastów, czyli do roku 1653. Daje to szansę uchwycenia określonych zależności, jakie wpływały na kształtowanie się uposażenia majątkowego tej rodziny, a tym samym stwarza podstawy do podejmowania w przyszłości (po przebadaniu takiego uposażenia kolejnych rodzin szlacheckich) wniosków uogólniających to zjawisko.

Uwagi na temat rodziny Czelów możemy znaleźć już w publikacjach Franciszka Popiołka⁸ i Gottlieba Biermanna⁹, jednak ograniczają się one do krótkich zaledwie wzmianek i dlatego w niewielkim stopniu poszerzają naszą wiedzę na temat stanu szlacheckiego na Górnym Śląsku w średniowieczu i czasach wczesnonowożytnych. Przed kilkunastoma laty próbę rozpoznania powiązań genealogicznych tej rodziny podjął Jan Krukowski¹⁰. Przy tej okazji poczynił również uwagi na temat uposażenia majątkowego tej rodziny. Do jego wywodów wkradły się jednak pewne błędy i nieścisłości, w tym m.in. dotyczące nazewnictwa miejscowego¹¹, a także nazewnictwa

⁸ F. Popiołek: *Dzieje Śląska austriackiego z ilustracjami*. Cieszyn 1913, s. 124.

⁹ G. Biermann: *Geschichte des Herzogtum Teschen*. Wyd. 2. Teschen 1894.

¹⁰ J. Krukowski: *Genealogia rodziny Czelo*. W: „Rocznik Muzeum w Gliwicach”. T. 5. Gliwice 1989, s. 281 i nn. Autor słusznie identyfikuje herb Czelów jako Odrowąż. Na temat herbu Czelów por. też R. Sękowski: *Herbarz szlachty śląskiej...*, s. 414–417, który w ślad za K. Błażkiem (*Der Adel von Oesterr[eichisch] Schlesien*. W: *J. Siebmachers grosses und allgemeines Wappenbuch*. Nürnberg 1885, s. 118) opowiada się za herbem Kościeszka. Na temat obu herbów por. J. Szymański: *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*. Warszawa 1993, s. 161–162, 201–203.

¹¹ Wśród wielu przykładów wymienić można wsie: Bobrek, którą J. Krukowski zwie Borek (por. *Genealogia rodziny Czelo...*, s. 286), który był niewielkim punktem osadniczym położonym w zupełnie innym miejscu (dawna część Skoczowa), lub też Gródek, którą autor omawianego tekstu zupełnie błędnie identyfikuje z Grodziszczem (w języku czeskim Hradište; Tamże, s. 287). Pierwsza z tych wiosek położona jest niedaleko Jabłonkowa, druga zaś

związanego z topografią terenu¹², zaskakujące określenie imienia drugiej żony księcia cieszyńskiego Bolka, Eufemii¹³, mianem Zofii¹⁴, wreszcie twierdzenie pozbawione jakichkolwiek podstaw, jakoby w końcu XV wieku funkcjonował w księstwie cieszyńskim stan pański¹⁵.

Przypuszczamy, że owe nieporozumienia są spowodowane tym, iż J. Krukowski swoje wywody oparł wyłącznie na aktach publikowanych w zbiorze dokumentów do dziejów księstwa cieszyńskiego wydanych przez Emericha Němeca oraz Ericha Ševčika¹⁶. Wydawcy *Listinařa Těšinska* przy-

leży na południe od Cieszyna, analogicznie jak Gródek w czeskiej części dawnego księstwa cieszyńskiego. Dodać należy również, że czytelnika może wprowadzać w błąd nieprecyzyjny opis mapy. Jej autor bowiem z nieznanых przyczyn (zapewne dla orientacji współczesnego czytelnika) wprowadził miejscowości, które (zgodnie z cezurami wykreślonymi w opisie mapy), wówczas istniały, jak i takie, które są tworem późniejszym. Mamy tu na uwadze m.in. miasto Bielsko-Biała, które w takiej postaci powstało dopiero w 1945 r., wcześniej zaś były to dwa różne twory osadnicze, na dodatek przed 1772 r. położone w dwóch różnych państwach. Bielsko było miastem położonym w księstwie cieszyńskim, zaś Biała w Małopolsce (Rzeczypospolita), stąd też występowała nieraz pod nazwą Biała Krakowska, dla odróżnienia m.in. od Białej Prudnickiej. Część nazw zaznaczono w języku polskim, część natomiast w języku czeskim, przy czym zabiegu tego nie uzasadnia nawet ewentualne odnoszenie się do sytuacji nam współczesnej, uwzględniającej podział Śląska Cieszyńskiego pomiędzy Polskę i Republikę Czeską, skoro część miejscowości zapisał w czeskiej wersji językowej (Jablunkov, Karvina, Český Těšín, Trinec – właściwy zapis powinien brzmieć Trinec), natomiast położone jeszcze bardziej na południe i południowy zachód od Olzy miejscowości zostały zapisane w polskim brzmieniu. Tymczasem – według przyjętej przez Autora manieri – m.in. położone po „czeskiej stronie” wspomniane wyżej Grodziszczce powinny być zapisane (o ile autor rzeczywiście przyjmował współczesny stan nazewnictwa) jako Hradiště, a np. Gródek jako Hradek. Tego rodzaju przypadków na wspomnianej mapie znajdziemy więcej. Nasze zastrzeżenie jest o tyle istotne, że J. Krukowski, wspominając o majątku Czelów w tekście artykułu, dla miejscowości położonych na południe od Olzy stosuje na ogół nazwy czeskie.

¹² Przykładem może być użycie na mapie dołączonej przez Autora do tekstu artykułu, zatytułowanej *Posiadłości rodziny Czelо z Czechowic w XV–XVII wieku*, nazwy rzeki Olzy, płynącej przez Cieszyn, we współczesnej wersji stosowanej przez autorów czeskich jako Olše. Por. J. Krukowski: *Genealogia rodziny Czelо...*, s. 293. Nazwa ta nie jest zgodna z jej faktycznym brzmieniem w języku polskim. Nazwa ta funkcjonuje w źródłach – od momentu jej ujawnienia się w średniowieczu po zapisy źródłowe w czasach nowożytnych – wyłącznie jako Olza, nigdy nie ujawniła się w wersji Olše. Por. np. dyplom dotyczący rozgraniczenia księstwa cieszyńskiego od Moraw z 1297 r. – *Listinař Těšinska*, nr 29–30. Również w urbarzach spisanych w XVI i XVII w. rzeka ta była zapisywana jako Olza – *Urbarz cieszyński z 1621 roku*. AP Cieszyn, Zespół akt Komora Cieszyńska (dalej: KC), sygn. 2545, k. 62 verte; *Urbarz cieszyński z 1577 r.* Wyd. I. P. anic. „Acta Historica Silesiae Superioris”. T. 9. Cieszyn 2001, s. 103–105, 110, 111.

¹³ K. Jasiński: *Rodowód Piastów śląskich*. T. 3: *Piastowie opolscy, cieszyńscy i oświęcimscy*. Wrocław 1977, s. 153–154.

¹⁴ J. Krukowski: *Genealogia rodziny Czelо...*, s. 283.

¹⁵ Tamże, s. 285.

¹⁶ *Listinař Těšinska. Codex diplomaticus ducatus Tessinensis*. T. 1 i nast. Wyd. E. Němec. Český Těšín 1954 i nast. Od zeszytu siódmego (Český Těšín 1978) współwydawcą *Listinařa Těšinska* był Erich Ševčík.

jeli (zgodnie z zasadami przyjętymi współcześnie przez historyków czeskich w trakcie publikowania dokumentów nowożytnych zapisywanych w językach czeskim lub morawskim) manierę zapisu nazw miejscowych oraz nazwisk według zasad, które obowiązują we współczesnej pisowni czeskiej, tymczasem – co należy podkreślić – ze zjawiskiem tym w dokumentach, które były wystawiane w kancelarii książąt cieszyńskich w XV i w zasadzie również w XVI wieku, w ogóle się nie spotykamy¹⁷. Wreszcie w *Listinařu Těšinska* znajdujemy liczne przypadki niepoprawnego odczytania imion i nazwisk niektórych przedstawicieli szlachty, co może przyczynić się m.in. do niezgodnego z rzeczywistością ustalenia zarówno liczebności szlachty w księstwie cieszyńskim, jak i identyfikacji ich poszczególnych przedstawicieli, a także przypisywania określonych nazw miejscowych konkretnym miejscowościom¹⁸, co w konsekwencji może prowadzić do niepoprawnego ustalenia liczby istniejących tu w owym czasie osad, a w ślad za tym do niepoprawnej interpretacji stosunków własnościowych, które panowały wówczas na Śląsku Cieszyńskim¹⁹. Wszystko to skłoniło nas do ponownej analizy uposażenia majątkowego rodziny Czelów, genealogdy zaś bez wątplenia raz jeszcze podejmą próbę opisanie związków rodzinnych Czelów.

Chcąc przedstawić karierę polityczną Czelów na dworze Piastów cieszyńskich, a także proces formowania się ich uposażenia majątkowego, przyjmujemy następujący układ artykułu. Na początek podejmiemy równoległą próbę prześledzenia charakteru obecności Czelów w otoczeniu książąt cieszyńskich oraz procesu nabywania (lub alienacji) różnorodnych dóbr przez poszczególnych przedstawicieli rodziny. Następnie, uwzględniając wyniki badań, zastanowimy się, jakie czynniki w największym stopniu przyczyniły się do awansu

¹⁷ Na ten temat, a także na temat organizacji kancelarii książąt cieszyńskich, w których Czelowie zajmowali ważne miejsce, w dalszym ciągu najbardziej aktualna jest praca B. Trelińskiej: *Kancelaria i dokument książąt cieszyńskich 1290–1573*. Warszawa–Łódź 1983. Celem B. Trelińskiej nie była analiza powiązań genealogicznych Czelów, lecz badanie zasad organizacji i funkcjonowania kancelarii książąt cieszyńskich – tylko w tym kontekście (w związku z ważnym miejscem, jakie niektórzy przedstawiciele tej rodziny zajmowali w tej kancelarii) autorka ta zajmowała się tą rodziną. Należy zresztą dodać, że J. Krukowski, pomimo iż nie zawsze przytacza pochodzenie informacji na temat politycznej roli Czelów na dworze Piastów cieszyńskich, nie wyszedł w tym zakresie w ogóle poza ustalenia B. Trelińskiej.

¹⁸ Na temat licznych nieporozumień badawczych, które są związane z niepoprawnym odczytaniem nazw w *Listinařu Těšinska*, por. opinię byłego wieloletniego pracownika Archiwum Państwowego w Cieszynie (przedstawioną w art. W. Kołodonia: *Ocalony dyplom. „Głos Ziemi Cieszyńskiej”* 2004, nr 1, s. 8), w związku z mylną identyfikacją miasta Strumień położonego na Śląsku Cieszyńskim z osadą położoną w głębi Czech, właśnie z powodu zapisu tej nazwy według zasad współczesnej pisowni czeskiej.

¹⁹ Szerzej por. I. Panic: *Mikołaj Peter czy Mikołaj Ritter z Dębowca. Z badań nad rycerstwem i szlachtą w księstwie cieszyńskim w średniowieczu*. „Pamiętnik Cieszyński” 1999, T. 14, s. 12–20.

majątkowego Czelów. Uzyskane wnioski mogą być przydatne w dyskusji na temat dróg awansu majątkowego szlachty w dawnych wiekach.

Podstawę źródłową naszych rozważań stanowić będą źródła dyplomatyczne zgromadzone przede wszystkim w Archiwum Państwowym w Cieszynie²⁰, a także w Książnicy Cieszyńskiej w zbiorach księdza Leopolda Jana Szersznika²¹, w Státnim Archivě w Brnie²², w Okresnim Archivě w Karwinie²³, a także w Zemském Archivě w Opawie²⁴. W przypadku, gdy zapis edytorski nie budzi wątpliwości, korzystać będziemy również z dokumentów opublikowanych w *Listinařu Těšínska*.

Przechodząc do analizy materiału źródłowego, przypomnijmy, że najwcześniejsza znana aktualnie wzmianka na temat Czechowic pochodzi z około 1305 roku²⁵: wtedy to pisarz biskupi, spisując wielkość daniny uiszczanej na rzecz biskupów wrocławskich, odnotował istnienie w księstwie cieszyńskim dwóch miejscowości o tej nazwie: a mianowicie Czechowic lokowanych na prawie niemieckim oraz Czechowic, których mieszkańcy rządzieli się polskim prawem zwyczajowym²⁶. Pierwszy właściciel Czechowic pojawił się w źródłach jednak dopiero w 1404 roku. Wtedy to na dokumencie księcia Bolka cieszyńskiego wystawionym 1 kwietnia w Toszku²⁷, przy okazji sprzedaży połowy wioski Centawa przez Piecha z Niegabczyc²⁸ i Wernka z Centawy Markowi z Niepaszyc²⁹, ujawnili się wśród świadków potwierdzających dokonaną transakcję dwaj bracia Mikołaj i Zbrosław, panowie na Czechowicach³⁰. Tenże Mikołaj wystąpił kolejny raz wspólnie z bratem na dyplo-

²⁰ AP Cieszyn, KC oraz Zespół akt Zbiór dokumentów pergaminowych i papierowych (dalej: ZDP).

²¹ Książnica w Cieszynie, Zespół Akt Diplomata. Zbiór rękopisów księdza Leopolda Jana Szersznika, sygn. DD (dalej: Diplomata).

²² Státni Archiv w Brnie, Zespół akt Nová Sbirka; Zespół akt Franzes Muzeum.

²³ Okresni Archiv w Karwinie, Zespół *Pergamenove listiny*.

²⁴ Zemský Archiv w Opawie, Zespół akt Urbarialni komise Slezska.

²⁵ I. Panic: *Historia osadnictwa w księstwie opolskim we wczesnym średniowieczu*. Katowice 1992, s. 128–129.

²⁶ *Liber foundationis episcopatus Vratislaviensis*. W. CDSil. T. 14, s. 111. Zapis źródłowy obu nazw brzmiał następująco: „Item in Chotowitz theutonico (fertones)”; „Item in Chotowitz polonico (decima more polonico, valet II marcum)”.

²⁷ *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz, der Dominicaner und der Dominicane-rinnen in der Stadt Ratibor*. Wyd. W. Wattenbach. W: CDSil. T. 2, s. 93.

²⁸ Z braku bliższych przesłanek źródłowych trudno określić dokładnie, o jaką osadę chodzi. Niewykluczone, że pod nazwą tą kryje się wioska Nogawczyce, położona w gminie Ujazd w województwie opolskim, wobec czego byłby to najstarszy znany jej zapis w źródłach. Por. H. Borek: *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*. Opole 1988, s. 178, który datuje najstarszą wzmiankę na temat tej wioski na rok 1687, niemniej zauważa, że już w początkach XV w. pojawiło się tutaj przezwisko Nogawka. Na temat lokalizacji osad będziemy wspominać wyłącznie w sytuacji, gdy ich identyfikacja budzi wątpliwości.

²⁹ Niepaszyce – dawniej wioska, dziś część miasta Gliwice.

³⁰ W dokumencie książęcym zostali zapisani jako Niclico (Mikołajko) i Zbroszke.

mie książęcym w 1407 roku. Poświadczał wtedy zawarcie umowy o kupno stawu w Centawie między Markiem z Niepaszyc a Andrzejem Kiczką³¹. Czas, w jakim obaj bracia pojawili się na dokumentach, wskazuje, że reprezentowali oni starą szlachtę cieszyńską, której kariera rozpoczęła się jeszcze w poprzednim, XIV wieku, co najmniej w czasach panowania Przemysława Noszaka, a być może nawet w okresie spisywania *Liber fundationis episcopatus Vratislaviensis*³².

W 1430 roku na znanych nam współcześnie dokumentach ujawnił się kolejny właściciel Czechowic o imieniu Mikołaj, a zarazem pierwszy, który nosił przydomek Czelo. Wystąpił on w charakterze świadka na dokumencie księcia Bolka cieszyńskiego, wystawionym 22 stycznia 1430 roku w Skoczowie, w związku ze sprzedażą Piotrowi Nitkowi z Lesznej Górnej wsi Nydek³³. Szlachcic ten otwarł długą listę przedstawicieli tej rodziny noszących przydomek Czelo przez cały okres panowania Piastów, praktycznie aż do śmierci ostatniego męskiego przedstawiciela tej dynastii księcia Fryderyka Wilhelma, czyli do roku 1625³⁴.

W tymże 1430 roku Mikołaj Czelo poświadczał sprzedaż nieznanej dziś wioski Wernersdorf przez Dziećka z Dziećmarowa Czamborowi z Gorzyc³⁵. Kilka miesięcy później Mikołaj Czelo, już w charakterze starosty cieszyńskiego³⁶, pojawił się ponownie na dokumencie wystawionym w kancelarii Piastów cieszyńskich, tym razem poświadczać sprzedaż części Małej Pruchnej Jakubkowi z Brzezówki przez Jana z Wilamowic, która to transakcja została potwierdzona dyplomem wystawionym 10 sierpnia 1431 roku w Cieszynie przez synów zmarłego w tymże roku księcia Bolka³⁷, Włodka i Przemka³⁸.

Pojawia się w tym miejscu pytanie, czy istniały związki rodzinne, które łączyłyby Mikołaja Czelo ze wspomnianym wyżej Mikołajem z Czechowic, bratem Zbrosława, znanym nam z dokumentów książęcych wystawianych

³¹ *Urkunden der Klöster Rauden und Himmelwitz...*, s. 95.

³² Za naszym wnioskiem przemawiają następujące argumenty. Po pierwsze, bez wątpienia zarówno Mikołaj z Czechowic, jak i Zbrosław w chwili pojawienia się na wymienionych dokumentach byli ludźmi dojrzałymi. Przy teoretycznym założeniu, że liczyli wówczas około 30 lat, czas ich urodzin musiał przypaść na lata siedemdziesiąte XIV w. Po drugie, brak jakichkolwiek wskazówek, które sugerowałyby, że obaj szlachcice należeli do nowej szlachty w księstwie cieszyńskim, która dopiero w początkach XV w. zadomowiła się na tym terenie. Por. AP Cieszyn, KC, sygn. 77 (kolekcja Mathiasa Kasperlika), *passim*.

³³ *Listinař Těšínska*, nr 161.

³⁴ K. Jasiński: *Rodowód Piastów śląskich...*, T. 3, s. 205–206.

³⁵ *Diplomata*, sygn. DD IX, cz. nr 5

³⁶ Urząd starosty cieszyńskiego należał do urzędów dworskich, a starosta cieszyński zarządzał kluczem dóbr książęcych położonych w sąsiedztwie Cieszyna.

³⁷ I. Panic: *Poczet Piastów i Piastówien cieszyńskich*. Cieszyn 2002, s. 14–16; K. Jasiński: *Rodowód Piastów Śląskich...*, T. 3, s. 152.

³⁸ AP Cieszyn, KC, Kopiarz Pruchnej, sygn. 1208, k. 3.

w początkach XV wieku. Inaczej mówiąc, należy ustalić, czy Czelowie wywodzili się ze starej szlachty cieszyńskiej, co miaoby miejsce w przypadku, gdyby między wzmiankowanymi osobami związki rodzinne faktycznie występowały, czy też należeli oni do tych jej licznych przedstawicieli, których kariera w księstwie cieszyńskim rozpoczęła się dopiero w XV wieku.

Rozpatrując tę kwestię, przyjrzyjmy się najpierw dyplomowi wystawionemu przez kancelarię książąt cieszyńskich 15 września 1439 roku w Cieszynie. Na jego mocy została zatwierdzona transakcja kupna przez Mikołaja Czeloz Czechowicz folwarku w Krasnej za 50 grzywien praskich polskiej miary od Stanisława Goczałkowskiego³⁹, mylnie w literaturze przedmiotu odczytywanego jako Giczalowski⁴⁰. Wspomniany Mikołaj pojawiał się na dokumentach książąt cieszyńskich wystawianych od przełomu lat trzydziestych i czterdziestych XV wieku wielokrotnie – zarówno w okresie poprzedzającym wspomnianą transakcję⁴¹, jak i później. Funkcja starosty dóbr książęcych w kluczu cieszyńskim, którą wówczas pełnił, a przede wszystkim wielka częstotliwość jego świadczeń na dokumentach książęcych dowodzą, że był osobą wiele znaczącą w otoczeniu księcia. Wniosek nasz okaże się tym bardziej uzasadniony, gdy przypomnimy, że w podejmowaniu przez tułejczych książąt różnych decyzji uczestniczyła przez cały okres panowania Piastów jedynie niewielka grupa szlachty. Między innymi 13 września 1439 roku Mikołaj Czeloz uczestniczył w nadaniu wioski Mała Pruchna jednemu z najzamożniejszych w owym czasie przedstawicieli szlachty cieszyńskiej Jakubkowi z Brzezowicz⁴². 26 marca 1440 roku poświęcał sprzedaż przez książąt Włodka i Przemka wioski Rychułd temuż Jakubkowi⁴³. 23 czerwca 1440 roku był obecny przy sprzedaży Jakubkowi z Brzezowicz części Puńcowa przez wspomnianych wyżej książąt⁴⁴. 24 września 1440 roku Mikołaj Czeloz jako starosta cieszyński uczestniczył w sprzedaży wioski Wędrynia, położonej w południowo-wschodniej części księstwa cieszyńskiego⁴⁵.

³⁹ Státní Archiv w Brnie, Zespól akt Nová Sbirka, sygn. 2. Na pozostałej części Krasnej siedział szlachcic imieniem Šmil.

⁴⁰ J. Krukowski: *Genealogia rodziny Czeloz...*, s. 284. Zapis tego nazwiska w wersji „Giczalowski” został wprowadzony przez E. Němeca (*Listinař Těšínska*, nr 175) w ślad za błędnym zapisem księdza Szersznika (dodajmy, że jest to jeden z niewielu błędnych zapisów owego ekszezuity, znakomitego znawcy źródeł do dziejów księstwa cieszyńskiego). Por. I. Panic: *W: 190 lat założenia Muzeum i Biblioteki Leopolda Jana Szersznika 1802–1992*. Cieszyn 1993.

⁴¹ AP Cieszyn, KC, nr 1208, k. 7.

⁴² I. Panic: *Problem stratyfikacji szlachty w księstwie cieszyńskim w XV wieku w świetle źródeł kancelaryjnych*. Prz. Hist. 1994, nr 1–2, s. 21–33.

⁴³ AP Cieszyn, KC, Kopiarz wsi Rychułd i Bąków, sygn. 1207, k. 6.

⁴⁴ AP Cieszyn, KC, sygn. 1191, k. 11.

⁴⁵ AP Cieszyn, ZDP, sygn. 10.

Funkcja starosty cieszyńskiego, jaką Mikołaj Czelo przez cały ten czas sprawował (do 1443 roku?)⁴⁶, a także długotrwały okres jego świadczeń na dokumentach książęcych (aż po schyłek lat pięćdziesiątych XV stulecia⁴⁷) wskazują, że Mikołaj znany z dokumentów z początku lat trzydziestych i z dokumentów do połowy lat czterdziestych XV wieku to ta sama osoba⁴⁸. To pozwala sądzić, że ów Mikołaj nie mógł być identycznym z Mikołajem, bratem Zbrostawa, który – jak wyżej wspomnieliśmy – otwiera listę znanych nam właścicieli Czechowic, gdyż w latach czterdziestych XV stulecia musiałby mieć ponad 70 lat, który to wiek raczej wyklucza możliwość sprawowania funkcji zarządcy dóbr książęcych w kluczu cieszyńskim, która wymagała przynajmniej okresowej kontroli majątków książęcych, a więc również sporo sił fizycznych.

⁴⁶ J. Krukowski twierdzi, że Mikołaj „starostą cieszyńskim był na pewno do 29 lipca 1445 roku” (por. *Genealogia rodziny Czelo...*, s. 283). Jest to twierdzenie nieprawdziwe, jako że starostą cieszyńskim był wówczas Stanisław Tluk z Toszonowic – por. dyplom księcia Przemka cieszyńskiego wystawiony w Cieszynie 25 marca 1445 AP w Cieszynie, ZDP, sygn. 12 oraz *Listinař Těšinska*, nr 195; na tymże akcie, bez jakiejkolwiek funkcji, wystąpił również Mikołaj Czelo. Datacja dyplomu, na który powołuje się J. Krukowski, została zresztą przez niego mylnie przetłumaczona na język polski, gdyż był on wystawiony nie 29 lipca, lecz 29 czerwca (w zapisie E. Němeca: 29 června) 1445 r. (Okresni Archiv w Karwinie, Zespół Pergamenove listiny, sygn. 2). Dyplom z 1445 r., na który powołuje się Autor, w istocie zawiera potwierdzenie starszego dokumentu, wystawionego w roku 1442 przez księcia cieszyńskich Władysława i Przemka, a potwierdzonego przez ich brata, księcia Bolka. W dyplomie Bolka po protokole, w miejsce dyspozycji, została przytoczona pełna treść wspomnianego dokumentu książąt Władysława i Przemka (z 1442) i na nim właśnie, w charakterze świadka, wystąpił – jako starosta cieszyński – Mikołaj Czelo. Wśród świadków dokumentu wystawionego w 1445 r. przez księcia Bolka Mikołaj Czelo w ogóle się nie pojawił. Po raz ostatni Mikołaj Czelo wystąpił na znanych nam dokumentach w charakterze starosty cieszyńskiego 29 listopada 1442 r. (por. AP Cieszyn, ZDP, sygn. 11). Dnia 14 sierpnia 1443 r. pojawił się na dokumencie książęcym już bez funkcji, podobnie jak pozostali testatorzy, natomiast na dokumencie wystawionym 24 grudnia 1443 r. w charakterze starosty wystąpił wśród świadków Goch z Ochab, poprzednik Stanisława Tluka (por. *Listinař Těšinska*, nr 188). Dodajmy, że na tymże akcie wystąpił wśród świadków również Mikołaj Czelo (bez funkcji).

⁴⁷ Por. *Listinař Těšinska*, nr 203 (datum 6 grudnia 1449); nr 205 (20 września 1450); nr 206 (22 września 1450); nr 210 (15 czerwca 1453); nr 215 (18 sierpnia 1455); nr 218 (6 stycznia 1457); nr 219 (7 lutego 1457); nr 220 (10 maja 1457); nr 222 (1 marca 1458); nr 223 (2 października 1458). Mikołaj Czelo wystąpił również w 1459 r. w otoczeniu księcia cieszyńskiego Wacława na dokumencie wystawionym przy okazji sprzedaży połowy Bytomia przez tegoż Piasta księciu Konradowi z Oleśnicy, tyle tylko, że wydawcy regestu tego aktu mylnie odczytali nazwę miejscowości, z której Mikołaj się wywodził, jako Mechwic (Mechnica, k. Opola). Por. *Registrum st. Wenceslai*. W: CDSil. T. 6, nr 244.

⁴⁸ Por. m.in. *Listinař Těšinska*, nr 178 (actum et datum Cieszyn 24 września 1440); nr 180 (Cieszyn 2 lutego 1441); nr 184 (Cieszyn 14 maja 1442); nr 186 (Cieszyn 29 listopada 1442); nr 187 (Cieszyn 14 sierpnia 1443); nr 188 (Cieszyn 24 grudnia 1443). Urząd starosty cieszyńskiego Mikołaj Czelo przestał pełnić albo jeszcze w grudniu 1443 r., albo w początkach w 1444 r. – por. *Diplomata*, sygn. DD VIII, plik nr 6/16.

Na podstawie kryterium imiennego skłaniamy się do hipotezy, że starosta Mikołaj był synem pierwszego z Mikołajów, nasze stanowisko zaś wzmacnia fakt, iż w rodzinie Czelów w przyszłości imię Zbrośław się nie pojawiło.

Innego argumentu, przemawiającego za słusznością naszego stanowiska, dostarczają wyniki kwerendy źródłowej dotyczącej właścicieli Czechowic w XV i pierwszej połowie XVI wieku. Kwerenda ta nie wykazała, by w owym czasie na wiosce tej siedziało więcej właścicieli aniżeli Czelowie. Brak również jakichkolwiek informacji, by do połowy XVI wieku ktokolwiek inny spoza Czelów odwoływał się w predykacie do Czechowic jako do miejscowości, skąd wywodziłaby się jego rodzina. Warto wreszcie dodać, iż przez cały okres istnienia księstwa cieszyńskiego spotykamy się z przypadkami, że na dokumentach występowały osoby pochodzące z tej samej wioski, noszące te same imiona, natomiast bardzo rzadko pisarz kancelaryjny odnotowywał, zachodzące między nimi pokrewieństwo. Przykładem mogą tu służyć Andrzejowie z Tworkowa, znani z licznych dokumentów wystawianych w kancelarii książąt cieszyńskich w latach trzydziestych i czterdziestych XV wieku⁴⁹. Ich związki rodzinne pomagają określić zaledwie jeden dyplom książąt braci: Wacława, Władysława, Przemka i Bolka, wystawiony 24 sierpnia 1434 roku w Cieszynie, w którym obaj Andrzejowie zostali określani jako „bratrzy własni”⁵⁰.

Wnosimy więc, że analogicznie jak Tworkowscy, tak i obaj Mikołajowie z Czechowic powiązani byli bezpośrednimi więzami rodzinnymi. Brak informacji źródłowych uniemożliwia natomiast udzielenie definitywnej odpowiedzi na pytanie, jaki stopień pokrewieństwa zachodził między Mikołajem i Zbrośławem. Hipotetycznie przyjmujemy, że starszy z nich był raczej ojcem starosty Mikołaja, nie zaś stryjem, gdyż taki stopień pokrewieństwa – w świetle kryterium imionowego – łączyłby starostę Mikołaja ze Zbrośławem. W świetle przytoczonych faktów wnosimy, że Czelowie zaliczali się do starej szlachty cieszyńskiej, która osiadła w księstwie cieszyńskim jeszcze w XIV stuleciu.

Wracając do analizy podstaw majątkowych Czelów, zwróćmy uwagę, że w rękach Mikołaja Czelo znajdowała się w owym czasie również wioska Mała Pruchna (lub też raczej jej część). Dowiadujemy się o tym przy okazji sprzedaży w 1441 roku przez Mikołaja Czelo działu ziemi w Małej Pruchnej Jakubkowi z Brzezowic, o czym informuje nas dyplom wystawiony przez książąt Włodka i Przemka 14 maja 1441 roku w Cieszynie⁵¹.

⁴⁹ *Listinař Těšínska*, nr 168, 180.

⁵⁰ Tamże, nr 168. Jeden z Andrzejów z Tworkowa siedział na Polskiej Ostrawie, drugi zaś na Jasienicy. Bracia posiadali jeszcze inne rodzeństwo, a mianowicie Jana, który siedział również na Polskiej Ostrawie, a także Mikołaja, który pisał się z Tworkowa, dzierżył zaś Mąkownicę, oraz Zbyńka, który pisał się „z Tworkowa na Polskiej Ostrawie”.

⁵¹ AP Cieszyn, KC, Kopiarz Pruchnej, s. 12. Por. też J. Krukowski: *Genealogia rodziny Czelo...*, s. 284.

Dokumenty, jakimi dysponujemy, nie precyzują dokładnie, kiedy Czelowie weszli w posiadanie części tej wsi. Skłaniamy się do przyjęcia opinii, że Mała Pruchna, lub też jej część, nie zaliczała się do pierwotnych dóbr rodzinnych, gdyż Czelowie w swoim predykanie nigdy nie odwoływali się do tej wioski, konsekwentnie nawiązując do Czechowic. Za tego rodzaju wnioskiem przemawia również wzmianka zamieszczona w omawianym akcie, z której wynika, że stało się to za zgodą jego pierwszej małżonki Katarzyny, co sugeruje wyraźnie, że Mała Pruchna stanowiła pierwotnie posag Katarzyny i dopiero po ślubie Katarzyny z Mikołajem stała się własnością Czelów.

W bliżej nieznanym okolicznościach starosta Mikołaj Czelo wszedł w posiadanie części kolejnej osady, a mianowicie jednej z najbogatszych wiosek podcieszynskich w XV wieku, Boguszowic⁵². Źródła informują nas na ten temat po raz pierwszy wprawdzie dopiero przy okazji sprzedaży 3 kwietnia 1471 roku części tej miejscowości (wraz z folwarkiem) przez wdowę po Mikołaju Czelo, a zarazem jego drugą żonę Katarzynę⁵³, Katarzynie Mosznowskiej i jej synom⁵⁴, niemniej zarówno sam charakter transakcji, jak i treść dokumentu potwierdzają posiadanie części tej osady przez Mikołaja.

Kolejna wzmianka o posiadaniu przez Czelów części Boguszowic ujawniła się rok później, a mianowicie 3 marca 1472 roku, kiedy to książę Przemko II potwierdził sprzedaż przez syna Mikołaja Czelo z jego pierwszego małżeństwa, Henryka Czelo, pozostałej części Boguszowic, przynależnych wcześniej do jego ojca, za sumę 200 złotych węgierskich na rzecz miasta Cieszyna, miasto zaś zobowiązało się przeznaczać dochody z tej wsi na utrzymanie cieszyńskiego szpitala⁵⁵. Nie wiemy natomiast, kiedy i w jaki sposób Mikołaj Czelo wszedł w posiadanie owego działu Boguszowic. Na podstawie faktu, że w tym czasie inne części tej wioski znajdowały się wówczas w rękach Mikołaja z Małych Kończyc⁵⁶ oraz Otta z Żebracza⁵⁷, stawiamy

⁵² Wbrew opinii niektórych autorów Mikołaj Czelo nie był wówczas właścicielem całych Boguszowic. Część tej rozległej wsi była od 1398 r. m.in. w rękach rodziny Bielików z Kornic (por. AP Cieszyn, ZDP, sygn. 1), natomiast inną dzierżył do 20 września 1450 r. Mikołaj z Małych Kończyc, który w tym właśnie dniu sprzedał swój dział Mikołajowi z Trzanowic (Tamże, sygn. 6).

⁵³ Imię Katarzyna należało do jednego z najpopularniejszych imion nadawanych córkom przez szlachtę cieszyńską w XV i XVI stuleciu.

⁵⁴ AP Cieszyn, ZDP, sygn. 6.

⁵⁵ Diplomata, sygn. DD VIII, plik nr 6/42.

⁵⁶ Mikołaj z Małych Kończyc sprzedał swoją część Boguszowic Mikołajowi z Trzanowic 20 września 1450 r., por. AP Cieszyn, ZDP, sygn. 6.

⁵⁷ Jerzy Ota 31 kwietnia 1467 r. zamienił swoją część Boguszowic z Jerzym Marklowskim z Górnych Markłowic na folwark w Górnych Markłowicach, por. AP Cieszyn, ZDP, sygn. 5.

hipotezę, że Mikołaj wszedł w posiadanie wspomnianych działów Boguszowic drogą kupną⁵⁸.

Wymienione dokumenty dostarczają nam wielu dodatkowych ważnych dla nas informacji. W pierwszym z nich jest wzmianka o niewymienionych z imienia dzieciach starosty Mikołaja, w stosunku do których Katarzyna Czelowa była macochą i sprawowała nad nimi opiekę prawną⁵⁹. Za żadaną kwotę w wysokości 114 grzywien praskich polskiej miary⁶⁰, zgodnie z wcześniejszą umową zawartą między starostą Mikołajem Czeló a Katarzyną Mosznowską, Katarzyna Czelowa zakupiła dla dzieci po Mikołaju majątek w Komorowicach (bielskich), w czym dopatrujemy się próby stworzenia przez Czelów swego rodzaju klucza majątkowego w okolicach Czechowic, jako że Czelowie posiadali tam jeszcze inną wieś, a mianowicie Kamienicę. W rękach Czelów Komorowice znajdowały się bez wątpienia jeszcze w drugiej połowie XVI wieku, a zapewne także w kolejnych latach, aż do końca omawianej epoki⁶¹.

Z drugiego z aktów dowiadujemy się, że starosta Mikołaj Czeló trzymał swoją część Boguszowic na prawie dziedzicznym. Sprzedaż Boguszowic nie wymagała również zgody jego drugiej małżonki, Katarzyny, lub jej rodziny, jak też rodziny jego pierwszej, nieznanej z imienia żony, matki jego najstarszego syna, Henryka Czeló, który w tym czasie (m.in. z racji swojego wykształcenia uniwersyteckiego, uzyskanego najpewniej na Uniwersytecie Krakowskim⁶²) pełnił funkcję pisarza i notariusza książęcego⁶³, a wkrótce potem przejął na dworze prestiżową funkcję kanclerza książęcego⁶⁴. Wymie-

⁵⁸ Istnieje teoretyczna możliwość, że omawianą część Boguszowic wniosła Mikołajowi Czeló jako posag jego nieznana z imienia pierwsza żona. Warto jednak zwrócić uwagę, iż w momencie sprzedaży tego działu przez drugą żonę Mikołaja, Katarzynę, nie pojawiły się żadne roszczenia do niego ze strony ewentualnych krewnych pierwszej żony Mikołaja, hipotetycznej właścicielki części Boguszowic.

⁵⁹ Bez wątpienia nie chodziło w tym przypadku o osobę Henryka Czeló, który w owym czasie był już osobą pełnoletnią.

⁶⁰ Grzywna praska polskiej miary była warta 48 groszy.

⁶¹ *Listinař Těšinska*, nr 611.

⁶² Z dyplomu wystawionego przez księcia Przemka cieszyńskiego 2 marca 1472 r. w Cieszynie dowiadujemy się, że Henryk Czeló z Czechowic posiadał stopień bakałarza, por. *Listinař Těšinska*, nr 244. Por. też B. Trelińska: *Kancelaria i dokument...*, s. 83–84. Na temat studentów ze Śląska Cieszyńskiego na Uniwersytecie Krakowskim najobszerniej jak dotychczas wypowiedział się P. Mycielski: *Cieszyńscy absolwenci Uniwersytetu Jagiellońskiego w średniowieczu i czasach wczesnonowożytnych*. „Pamiętnik Cieszyński” 2002, T. 17, s. 31 i nn.

⁶³ Por. B. Trelińska: *Kancelaria i dokument...*, s. 230.

⁶⁴ W tej funkcji widzimy go na licznych dokumentach księcia Kazimierza cieszyńskiego, m.in. na dyplomie wystawionym 5 lipca 1490 r., a także 24 lipca 1497 r., por. *Listinař Těšinska*, nr 318, 347. Na temat kanclerzy cieszyńskich por. B. Trelińska: *Kancelaria i dokument...*, s. 83 i nn. Odnośnie do osoby Henryka Czeló por. Tamże, s. 84–85.

nione okoliczności potwierdzają hipotezę, iż Mikołaj wszedł w posiadanie części Boguszowic raczej drogą transakcji kupna-sprzedaży.

Mikołaj Czelo pozostawił po sobie przynajmniej pięciu synów⁶⁵, a mianowicie Henryka, Mikołaja, Jana, Jerzego i Kaspra⁶⁶. W końcu XV wieku najważniejsze miejsce spośród nich zajął na dworze książęcym najstarszy syn Mikołaja, Henryk. W służbie księciu awansował do godności kancle-rza⁶⁷. Nie wiemy, czy bezpośrednio po sprzedaży swojej części Boguszowic Henryk Czelo dysponował osobnym majątkiem. Prawdopodobnie wspólnie z młodszymi braćmi siedział na Czechowicach, za czym zdaje się przemawiać jego konsekwentne odwoływanie się w swojej tytulaturze do tej miejscowości⁶⁸. Rozbudowę swojego majątku rozpoczął w 1482 roku, nabywając za zgodą księcia Kazimierza II Bielowicko, wioskę położoną w północnej części księstwa cieszyńskiego, 12 km na południowy zachód od Czechowic⁶⁹.

W 1494 roku Henryk Czelo powiększył majątek rodzinny, nabywając od Jerzego z Dziegielowa za sumę 220 złotych węgierskich część wioski Dziegielów⁷⁰. Kolejną część tej wioski Henryk Czelo odkupił 2 lata później

⁶⁵ W *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis* (T. 1. Wyd. Ż. Pauli, B. Ulanowski. Cracoviae 1883–1887, s. 78) pod rokiem 1431 widnieje wpis w poczet studentów Uniwersytetu: „Nicolaus Abrahe de Czechovicze”. Por. też J. Krukowski: *Genealogia rodziny Czelo...*, s. 284. Zapis ten wprawdzie nie dotyczy bezpośrednio analizowanego przez nas uposażenia majątkowego rodziny Czelo, niemniej narzuca konieczność sformułowania kilku uwag. Jedną z nich dotyczy związku rodzinnego pomiędzy owym Mikołajem a omawianym wyżej starostą cieszyńskim o imieniu Mikołaj. Jeśli założylibyśmy, że Czechowice, z których wywodził się Mikołaj, syn Abrahama, są tożsame z Czechowicami położonymi w księstwie cieszyńskim, to ów Mikołaj mógłby być tożsamy z osobą Mikołaja starosty. Taką identyfikację odrzucamy jednak z dwóch powodów. Po pierwsze, z racji uzyskania przynajmniej podstawowego wykształcenia uniwersyteckiego (bakalarz) ów Mikołaj powinien pełnić na dworze ważniejsze funkcje aniżeli starosty klucza cieszyńskiego, jako że byłby osobą biegłą w piśmie. Po drugie, imię jego ojca, Abraham, nie występowało w owym czasie w ogóle wśród szlachty cieszyńskiej. Nie wykazuje go też kwerenda imion szlachty w innych księstwach górnośląskich z przełomu XIV i XV w., por. *Registrum st. Wenceslai...*, passim. Gdybyśmy jednak założyli, że istotnie owe Czechowice są tożsame z miejscowością położoną na Śląsku Cieszyńskim, to mielibyśmy do czynienia z trójką braci, którzy na przełomie XIV i XV w. siedzieli na Czechowicach, a mianowicie z Mikołajem, Zbrosławem i Abrahamem. Spośród nich tylko jeden pozostawił syna, który przejąłby dziedzictwo. Hipotezę tę na obecnym etapie badań uznajemy jednak za mało prawdopodobną.

⁶⁶ Na temat pokrewieństwa wymienionych osób informuje nas dyplom księcia Kazimierza cieszyńskiego wystawiony w Cieszynie 22 czerwca 1520 r., por. AP Cieszyn, KC, sygn. 77, k. 82.

⁶⁷ B. Trelińska: *Kancelaria i dokument...*, s. 84.

⁶⁸ Por. m.in. *Listinař Těšinska*, nr 247, 251.

⁶⁹ *Listinař Těšinska*, nr 290.

⁷⁰ Státni Archiv w Brnie, Zespół akt Franzes Muzeum, sygn. 6.

(w 1496 roku) od innego ze współwłaścicieli tej osady⁷¹, a mianowicie Jana z Dziegielowa⁷². Dodajmy w tym miejscu, że w rękach rodziny Czelo owe działki Dziegielowa znajdowały się do końca omawianej epoki⁷³.

Kilka lat później, w 1498 roku, majątek Henryka Czelo (i jego żony Anny) powiększył się o dwie niewielkie, lecz cenne darowizny księcia Kazimierza cieszyńskiego⁷⁴. Pierwszą z nich był nieduży obszar ziemi wraz z dwoma sadzawkami położony w sąsiedztwie małego młyna, w pobliżu zamku cieszyńskiego⁷⁵, drugą natomiast zagroda wraz z kawałkiem ziemi położona w sąsiedztwie Wyższej Bramy w Cieszynie, a więc po przeciwnej stronie tego

⁷¹ Jeśli chodzi o właścicieli Dziegielowa w XV w. wspomnijmy, że do 2 lutego 1441 r. wieś ta znajdowała się w rękach Jana Hunta ze Stonawy, który wtedy jej część podarował Maciejkowi z Rogowa, por. *Listinař Těšinska*, nr 180. Z dyplomu wystawionego 25 maja 1456 r. przez księcia Przemka cieszyńskiego dowiadujemy się, że panosza Pełka z Dziegielowa sprzedał część Dziegielowa swej córce Katarzynie, por. *Listinař Těšinska*, nr 216. Na obecnym etapie badań nie jesteśmy w stanie wykazać ewentualnych powiązań rodzinnych między Pełką a Janem Huntem lub Maciejkiem z Rogowa. Tenże Pełka w 1477 r. sprawował funkcję starosty klucza dóbr cieszyńskich tutejszych Piastów, por. *Listinař Těšinska*, nr 270. Po jego śmierci ta część wioski przeszła w ręce Jana z Dziegielowa. Wiemy jedynie, że między Janem i Jerzym z Dziegielowa występowały powiązania rodzinne, jednak stopnia pokrewieństwa w świetle dostępnych źródeł nie jesteśmy w stanie ustalić.

⁷² Státní Archiv w Brnie, Zespół akt Franzes Muzeum, sygn. 7.

⁷³ Por. m.in. dyplom księcia Wacława III Adama wystawiony dla Achacego Czelo 27 maja 1552 r., *Listinař Těšinska*, nr 532.

⁷⁴ Tamże, nr 353. Przywołajmy tutaj dyplom opublikowany w *Listinař Těšinska*, nr 353 (oryginał znajduje się w Státní Archiv w Brnie, Zespół akt Franzes Muzeum, sygn. nr 8), do którego odwołał się również J. Krukowski. Otóż autor artykułu poświęconego genealogii rodziny Czelo błędnie odczytał ten dokument, twierdząc, że owe 2 stawy były położone „obok grodu cieszyńskiego, przed bramą”, por. J. K r u k o w s k i: *Genealogia rodziny Czelo...*, s. 286. Stosowny fragment owego aktu brzmi natomiast następująco: „znamenawsze pilnu a ustawicznú službu slowutnego Jindřiha Czela z Czechowic [...] dali jsme jemu, manželce jeho pani Annie, erbom a potomkom jeho dwie sazawice, kterež są tu hned u maleho mlyna pod hradem, swobodnie [...], k tomu jsme jemu, manželce jeho, erbom a potomkom jeho dali zahradu u Vrchni bramy [...]” Otóż „brama”, o której wspomina autor *Genealogii rodziny Czelo*, to nie brama prowadząca na zamek cieszyński lub też do miasta od strony zamku, jak stwierdza, lecz „Vrchni brama”, czyli „Wyższa Brama”, leżąca po przeciwnej do zamku książęcego stronie miasta. Teren między zamkiem a miastem oddzielała natomiast jedynie fosa i wąski pas wzniesienia, na którym nie mogły znajdować się stawy rybne. Te bowiem, zgodnie z zapisem dokumentu, znajdowały się w sąsiedztwie małego młyna „pod zamkiem”, który był położony po przeciwnej w stosunku do miasta stronie zamku. Inaczej mówiąc, mamy tutaj do czynienia z 2. darowiznami dokonanyymi przez księcia Kazimierza na rzecz kancлера Henryka Czelo. Dodajmy jeszcze, że pozostałe – oprócz „ž” – znaki diakrytyczne, tak zwane „czarki”, występujące we współczesnym języku czeskim, zaznaczone przez wydawcę tego dokumentu E. Němeca, w omawianym dokumencie nie występują.

⁷⁵ Szczegółowe położenie tego nabytku jesteśmy w stanie ustalić również na podstawie urbarzy cieszyńskich z XVI i XVII w., por. *Urbarz cieszyński z 1577 roku...*, s. 14; *Urbarz cieszyński z 1621 roku*. Wyd. I. P a n i c. „Acta Historica Silesiae Superioris”. T. 13. Cieszyn 2003.

miasta⁷⁶. Dzięki temu Czelowie zyskali zabudowania położone w bezpośrednim sąsiedztwie Cieszyna, w których mogli zatrzymywać się w trakcie bardzo licznych wizyt na dworze książęcym, z tego też powodu trzymali je przez cały okres piastowski⁷⁷.

W sumie przed swą śmiercią, która przypadła po 17 listopada 1500 roku⁷⁸, kanclerz Henryk Czelo posiadał w swoich rękach pokaźny jak na warunki księstwa cieszyńskiego kompleks majątkowy, obejmujący wioski położone w północnej części księstwa cieszyńskiego, a mianowicie część Czechowic i Dzięgielowa, Komorowice, Bielowicko, a także 2 działki ziemi oraz zagrodę i 2 stawy w sąsiedztwie Cieszyna.

W okresie kanclerstwa Henryka Czelo w otoczeniu księcia Kazimierza pojawiali się również jego bracia. Pierwszym z nich był Mikołaj. Na dokumentach książęcych pojawiał się sporadycznie, co oznacza, że nie zaliczał się do najbliższej i najbardziej wpływowej grupy doradców. Brał udział w charakterze świadka w umowie o wzajemnym dziedziczeniu, zawartej 29 września 1477 roku w Cieszynie pomiędzy Kazimierzem cieszyńskim a Januszem oświęcimskim i zatorskim⁷⁹. Po raz kolejny pojawił się dopiero w 1482 roku, przy okazji rozstrzygania sporu pomiędzy proboszczem cieszyńskim Michałem z Koźła a poddanymi książęcymi z Sibicy⁸⁰. W służbie księcia nie osiągnął większych zaszczytów i nie objął żadnej funkcji. W spadku po ojcu otrzymał część Czechowic i Komorowic. Po jego śmierci oba działki przypadły jego braciom – Jerzykowi, Janowi i Kasprowi, a – jak wykazuje analiza późniejszych dokumentów – Kasper wykupił je z rąk braci, jednocząc na powrót w jednych rękach.

W początkach XVI wieku ujawnił się kolejny „pan na Czechowicach”, syn Mikołaja Czelo, brat kanclerza Henryka Czelo. Był nim Jerzyk Czelo, świadek na dokumencie księcia Kazimierza cieszyńskiego wystawionym 29 lipca 1504 roku w Cieszynie, na mocy którego Piast ów potwierdzał Mikołajowi Brodeckiemu prawo do swobodnego odprowadzania wody do Wisły ze stawów rybnych położonych między Zabłociem a Skoczowem⁸¹. Z osobą tego szlachcica są związane dalsze nabytki Czelów. Pierwszym z nich była wioska Kostkowice, położona 12 km na północny wschód od Cieszyna, którą

⁷⁶ Státní Archiv w Brnie, Zespół akt Franzes Muzeum, sygn. nr 8.

⁷⁷ Por. *Urbarz cieszyński z 1577 roku...*, s. 17.

⁷⁸ 17 listopada 1500 r. Henryk Czelo po raz ostatni pojawił się na dokumentach książęcych, por. *Dyplomatariusz Skoczowski. Kodeks dyplomatyczny miasta Skoczowa. Tak zwana księga Gorgosza*. Wyd. I. P. Panic. „Acta Historica Silesiae Superioris”. T. 5. Cieszyn 1998, s. 18, 20.

⁷⁹ LBS. T. 2, s. 564.

⁸⁰ Okresni Archiv w Karwinie, Zespół Pergamenove listiny, sygn. 11.

⁸¹ AP Cieszyn, ZDP, sygn. 16.

przed rokiem 1505 wniosła Jerzykowi Czeloz jako posag jego żona Marusza, córka lub pierwsza żona Kostka z Kostkowicz⁸². Drugim nabytkiem Jerzyka był folwark położony w bezpośrednim sąsiedztwie Cieszyna, który otrzymał od brata Maruszy, Baltazara⁸³. Ponadto wspólnie z Maruszą Jerzyk Czeloz kupił kawałek ziemi w sąsiedztwie Wyższej Bramy prowadzącej do Cieszyna⁸⁴, prawdopodobnie sąsiadujący z tym, który Henryk Czeloz otrzymał od księcia Kazimierza cieszyńskiego w 1498 roku⁸⁵.

Dokument, na mocy którego owa transakcja została zatwierdzona 15 maja 1505 roku w Cieszynie przez księcia Kazimierza, został wystawiony w związku ze śmiercią Maruszy oraz pretensjami do jej posagu, które w imieniu dzieci Maruszy i jej pierwszego męża zgłosił ich prawny opiekun, brat Maruszy, Baltazar z Dębowca na Osieku. Jako że Jerzyk Czeloz w międzyczasie spłacił długi ciężące na Kostkowiczach zaciągnięte niegdyś przez Maruszę i Kostka, zabezpieczone zaś właśnie na Kostkowiczach⁸⁶, wobec czego uznał, że posiada prawa do stosownej części posagu. W takiej sytuacji Baltazar z Dębowca przystał na ugodę, według której Jerzyk Czeloz przejął część tej wioski, traktując ją jako uposażenie tej córki Maruszy, która zrodziła się z jej związku z Jerzym. Natomiast na pozostałej części Kostkowicz (tej, która nie była objęta skryptem dłużnym) zabezpieczono przyszłość pozostałych dzieci Maruszy, a jako gwarancję Jerzyk Czeloz przekazał Baltazarowi sumę 130 złotych węgierskich⁸⁷.

Wymienione nabytki pozostały w rękach Czelozów zaledwie kilka lat, bowiem folwark w Cieszynie Jerzyk Czeloz sprzedał w 1507 roku za 95 złotych węgierskich Jakubowi z Brodowicz oraz mieszczaninowi cieszyńskiemu Samuelowi Kecherle⁸⁸, a w 1509 roku odsprzedał Konradowi Zanikowi tę część Kostkowicz, która należała się córce Maruszy i Jerzyka, za sumę 420 złotych węgierskich⁸⁹. Dodajmy, że Kostkowicz odkupił następnie syn kanclerza Henryka, Jan Czeloz. Na podstawie faktu, iż w imieniu Jerzyka występował wówczas jego brat, kanclerz Jan, przypuszczamy, że Jerzyk był w tym czasie poważnie chory i być może wkrótce po tym wydarzeniu zmarł. Brak tradycyjnych wzmianek na temat potomstwa (spadkobierców) Jerzyka oraz o zabezpieczeniu się Konrada przed ewentualnymi roszczeniami jego synów

⁸² *Listinař Těšinska*, nr 373.

⁸³ Tamże. Zapis dokumentu nie jest do końca jasny. Wynika z niego, że folwark ten Baltazar nabył od mieszczanina cieszyńskiego Bartosza.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Por. przyp. 39.

⁸⁶ Tego rodzaju zapis jest niezbitym dowodem na to, że Kostek był pierwszym mężem Maruszy.

⁸⁷ *Listinař Těšinska*, nr 373.

⁸⁸ Tamże, nr 378.

⁸⁹ Tamże, nr 382.

wskazuje, że Jerzyk nie pozostawił po sobie męskiego następcy. Dodajmy też, że pośrednią informację, z której wynika, iż rzeczywiście Jerzyk Czeło wówczas już nie żył, znajdujemy w dyplomie wystawionym w kancelarii księcia Kazimierza cieszyńskiego w 1513 roku w związku z oświadczeniem synów Maruszy z pierwszego małżeństwa, Adama i Piotra, którzy oświadczyli przed księciem, że Baltazar z Dębowca na Osieku przekazał im (a także jeszcze jednemu z ich braci oraz siostrze, niewymienionym z imienia) wspomniane wyżej pieniądze i że tym samym rezygnują z jakichkolwiek pretensji do pozostałej części Kostkowic⁹⁰. Resztę majątku Jerzyka Czeło przejęli pozostali przy życiu bracia. Wskazuje to zarazem, że w tym czasie nie żyła już jedyna córka Jerzyka.

Bratem Henryka, zapewne również z pierwszego małżeństwa, był Kasper Czeło⁹¹, pisarz dokumentu księcia Kazimierza wystawionego 30 października 1503 roku w Cieszynie w związku z rozsądzaniem spraw spadkowych po śmierci Jana Nieborowskiego z Nieborów⁹². Swoją obecność w kancelarii książęcej zawdzięczał bez wątpienia swoim braciom, Henrykowi oraz Janowi. Wkrótce po tej dacie Kasper zniknął na dłuższy czas z otoczenia książęcego⁹³, obierając karierę kościelną⁹⁴.

W tymże czasie, kiedy kanclerz Henryk Czeło w sposób aktywny uczestniczył w życiu publicznym księstwa cieszyńskiego, na dokumentach księcia Kazimierza cieszyńskiego spotykamy kolejnego z synów Mikołaja Czeło, który również nosił imię Mikołaj. Po raz pierwszy pojawił się on w źródłach

⁹⁰ Tamże, nr 387.

⁹¹ B. Trelińska: *Kancelaria i dokument...*, s. 230.

⁹² *Listinař Těšinska*, nr 362.

⁹³ Kasper Czeło w toku długotrwałej kariery kościelnej został w latach dwudziestych XVI w. kanonikiem wrocławskim, por. *Listinař Těšinska*, nr 473. Wśród nielicznych przekazów, w których znajdujemy informację na temat kariery kościelnej Kaspra Czeło, a także jego więzów braterskich z pozostałymi, wymienionymi wyżej przedstawicielami tej rodziny, warto wskazać zwłaszcza na dyplom księcia Kazimierza cieszyńskiego wystawiony w Cieszynie 22 czerwca 1520 r., w którym książę ten potwierdzał, że Jerzyk Hynal z Karwiny ze swą żoną Magdaleną z Żytnej sprzedał 4 złote opłaty ze swego działu w Stonawie z prawem odkupu altaryście kościoła pod wezwaniem Marii Magdaleny w Cieszynie, księdzu Kasprowi Czeło. Dokument ten jest niezwykle ważny dla badań genealogicznych, pozwala bowiem uchwylić związki rodzinne między niektórymi przedstawicielami rodziny Czelów, w tym zwłaszcza pomiędzy Janem „starszym” i kanclerzem Janem. Kanclerz Jan Czeło został tu określony jako „jego [Kaspra] brat własny”, por. *Listinař Těšinska*, nr 422.

⁹⁴ Ksiądz Kasper Czeło świadczył m.in. na dyplomie księżnej Anny cieszyńskiej, wystawionym 21 marca 1533 r. w Cieszynie, w związku ze sprzedażą majątku ziemskiego na Bobrku przez księdza Melchiora Preisnera mieszczaninowi cieszyńskiemu Piotrowi Nietopyrzowi, por. *Listinař Těšinska*, nr 475. Na temat tej transakcji por. I. Panic: *Fundacje na rzecz szpitala cieszyńskiego w trakcie współregencji księżnej cieszyńskiej Anny w okresie małoletności księcia Wacława III Adama w latach 1528–1539*. „Pamiętnik Cieszyński” 2001, T. 16, s. 13 i nn.; por. też J. Krukowski: *Genealogia rodziny Czeło...*, s. 288.

29 września 1477 roku, kiedy to poświadczał umowę zawartą pomiędzy książętami Kazimierzem cieszyńskim a Januszem oświęcimskim⁹⁵. Kilka lat później (w 1482 roku) uczestniczył w rozstrzyganiu sporu pomiędzy proboszczem cieszyńskim a poddanymi księcia Kazimierza z Sibicy w związku z zarzutami o zalewanie ich pól wodą ze stawu rybnego, który był własnością księdza Mikołaja z Koźła, cieszyńskiego proboszcza⁹⁶. Udział w wymienionych czynnościach prawnych dowodzi, że z racji wieku nie mógł być on synem kanclerza Henryka Czelo. Zważywszy, że po tym okresie znika on z dokumentów, przyjmujemy, że zmarł. Zapewne nie pozostawił potomstwa. Za tego rodzaju wnioskiem zdaje się przemawiać brak wzmianek w dokumentach na temat dzieci, które moglibyśmy przypisać temu szlachcicowi.

Kolejnym z braci, który próbował szukać kariery na dworze Kazimierza cieszyńskiego, był inny syn starosty Mikołaja, wspomniany wyżej Jan. W otoczeniu księcia pojawił się w 1496 roku w charakterze pisarza kancelaryjnego⁹⁷. Nie jesteśmy w stanie w sposób absolutnie przekonujący określić stopnia pokrewieństwa Jana z Henrykiem. Należy go uznać za młodszego brata Henryka, natomiast możliwość, że Jan byłby najstarszym synem Henryka jest mało prawdopodobna⁹⁸. W pierwszym przypadku byłby on nieznanym z imienia synem starosty Mikołaja z pierwszego małżeństwa, nad którym sprawowała opiekę druga żona Mikołaja Czelo, Katarzyna, o czym dowiadujemy się z omawianego dyplomu księcia Przemka cieszyńskiego wystawionego 3 kwietnia 1471 roku⁹⁹.

Jan zaszedł w służbie książęcej równie wysoko jak jego starszy brat, Henryk, któremu zresztą zawdzięczał swój awans na dworze Kazimierza II¹⁰⁰. Początkowo pełnił funkcję pisarza w kancelarii książęcej (spod jego ręki

⁹⁵ LBS. T. 2, s. 570.

⁹⁶ Okresni Archiv w Karwinie, Zespół Pergamenove listiny, sygn. 11.

⁹⁷ Okresni Archiv w Karwinie, Zespół Pergamenove listiny, sygn. 8. Na temat funkcji urzędniczych Jana Czelo por. B. Trelińska: *Kancelaria i dokument...*, s. 86.

⁹⁸ Za identyfikacją Jana Czelo z jednym z nieznanych synów Mikołaja Czelo i jego pierwszej, nieznaney z imienia żony przemawiają argumenty logiczne. Mianowicie, skoro Jan Czelo, późniejszy kanclerz, wystąpił na dokumentach w charakterze pisarza w 1496 r., w roli kanclerza natomiast już w 1502 r., musiał być osobą dojrzałą, która posiadała dostateczne doświadczenie w działalności publicznej, aby otrzymać od księcia tak ważną funkcję. W chwili obejmowania urzędu kanclerskiego liczył zapewne około 30 lat. W takim razie data jego urodzin przypadła mniej więcej na schyłek lat sześćdziesiątych XV w. Henryk Czelo tymczasem w 1468 r. uzyskał tytuł bakałarza na wydziale sztuk Uniwersytetu Krakowskiego. Od 1470 r. pracował w kancelarii książęcej. Należy wątpić, by bezpośrednio po powrocie w rodzinne strony wstąpił w związku małżeńskie i jeszcze przed 1470 r. stał się ojcem. Ostateczne określenie stopnia pokrewieństwa Jana Czelo z Henrykiem będzie możliwe po uzyskaniu ewentualnych nowych danych źródłowych. Nie ulega natomiast wątpliwości, że Jan Czelo był bratem księdza Kaspra Czelo, por. AP Cieszyn, KC, sygn. 77, *passim*.

⁹⁹ Por. przyp. 46.

¹⁰⁰ B. Trelińska: *Kancelaria i dokument...*, s. 86.

wyszła spora liczba dokumentów książęcych), a następnie został kanclerzem książęcym¹⁰¹.

W początkowym okresie swojej działalności siedział wraz z braćmi na Czechowicach oraz Komorowicach i Kamienicy. Z dyplomu wystawionego 3 lutego 1529 roku w Cieszynie przez wdowę po Kazimierzu, księżnę Annę, dowiadujemy się, że w rękach Jana Czelo znajdował się również Drogomyśl¹⁰². Kiedy Jan wszedł w posiadanie tej wioski, nie wiemy. Niewątpliwie jednak był to nabytek nowy, skoro dopiero od tego momentu kanclerz Jan pisał się „na Drogomyślu”¹⁰³, gdy wcześniej konsekwentnie odwoływał się w swojej tytulaturze tylko do Czechowic¹⁰⁴.

Rozpatrując okoliczności wejścia Jana Czelo w posiadanie Drogomyśla, warto wskazać na dyplom wystawiony w Cieszynie 31 maja 1515 roku przez księcia Kazimierza cieszyńskiego. Dowiadujemy się z niego, że na początku XVI wieku Drogomyśl był własnością Mikołaja Brodeckiego. Ów Mikołaj wtedy właśnie, na tej m.in. wiosce, zabezpieczył wiano swojej małżonki Anny, nadając jej prawo dysponowania swoim majątkiem w sposób nieograniczony zarówno w pełni sił swojego życia, jak i na łożu śmierci. Wśród kilku gwarantów tej decyzji byli dwaj Czelowie noszący imię Jan: starszy, kanclerz, i młodszy, w owym czasie już sędzia księstwa cieszyńskiego¹⁰⁵, który – jak przypuszczamy – był synem wspomnianego wyżej Mikołaja Czelo, brata kanclerza¹⁰⁶ lub też Henryka Czelo. Zapewne korzystając ze swej pozycji, a także wspomnianych informacji na temat praw Anny Brodeckiej do Drogomyśla, kanclerz Jan Czelo odkupił od niej tę miejscowość. Oznacza to, że owa transakcja musiała się dokonać między rokiem 1515 a 1529 rokiem.

Od tego momentu rodzina Czelów zaczęła się dzielić na dwie linie, z których jedna wywodziła się od kanclerza Henryka i jego syna Jana Czelo, sędziego, i w dalszym ciągu siedziała na części Czechowic oraz wioskach tworzących tutejszy klucz majątkowy, druga zaś wywodziła się od kanclerza Jana i obrała za swą główną siedzibę Drogomyśl, pisząc się odtąd Czelowie z Czechowic na Drogomyślu. Należy też podkreślić, że przedstawiciele obu linii w predykacie stale odwoływali się do Czechowic, co w spo-

¹⁰¹ W tej funkcji widzimy go od roku 1502, por. *Listinař Těšinska*, nr 360; por. też B. Trelińska: *Kancelaria i dokument...*, s. 84, 85, 230.

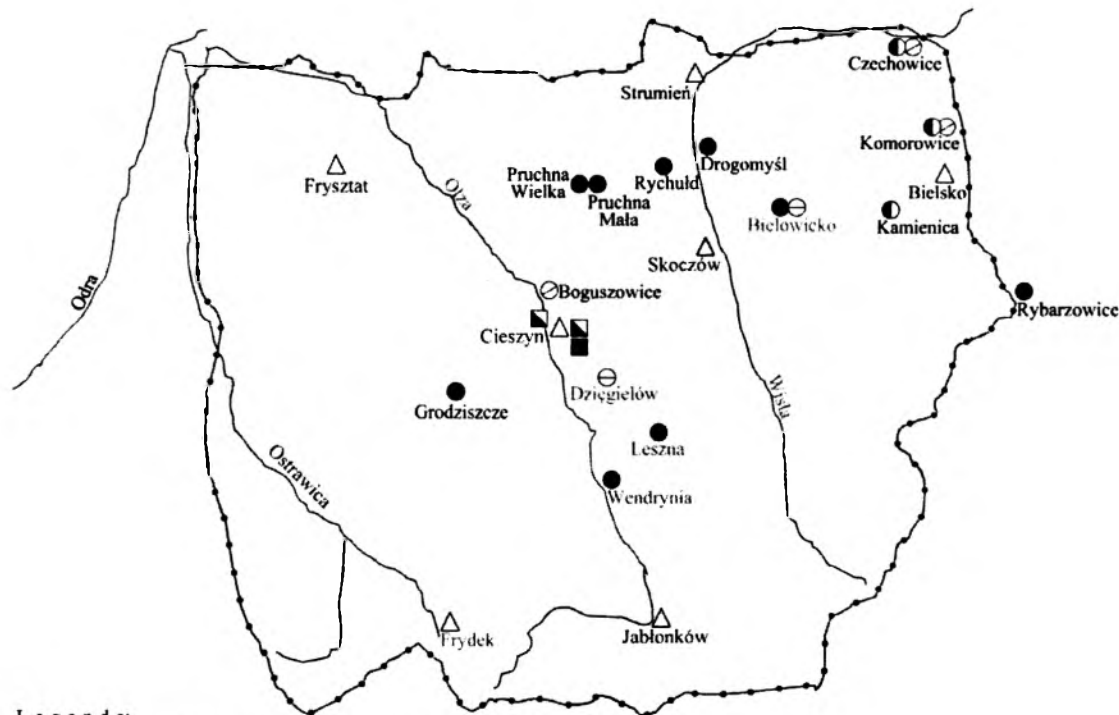
¹⁰² Okresni Archiv w Karwinie, Zespół Pergamenove listiny, sygn. 8.

¹⁰³ Por. m.in. *Listinař Těšinska*, nr 470, 487, 489, 494.

¹⁰⁴ Tamże, nr 382, 384, 397, 400, 402, 406, 451.

¹⁰⁵ W takiej właśnie kolejności, wraz z określeniami starszeństwa, obaj Janowie zostali zapisani w omawianym dokumencie.

¹⁰⁶ Za takim wnioskiem przemawia czas wejścia Jana Czelo w życie publiczne, w tym szczególnie moment, odkad pełnił on funkcję sędziego księstwa cieszyńskiego, por. *Listinař Těšinska*, nr 402 (rok 1515); 405, 406; być może jest on identyczny z Janem Czelo z Czechowic, który pojawił się po raz pierwszy na dokumencie księcia Kazimierza z 1509 r. bez określenia funkcji, por. Tamże, nr 381.

Legenda:

- △ – miasta księstwa cieszyńskiego pod koniec XV wieku
- – posiadłości kanclerza Jana Czelo († po 1534)
- ⦿ – posiadłości kanclerza Jana Czelo dzielone z bratem kanclerzem Henrykiem i jego synem sędzią Janem
- ⊖ – posiadłości kanclerza Henryka Czelo († po 17 listopada 1500)
- ⦶ – posiadłości kanclerza Henryka Czelo dzielone z bratem kanclerzem Janem
- ⊞ – dział ziemi kanclerza Henryka Czelo koło Cieszyna
- – dział ziemi kanclerza Jana Czelo koło Cieszyna

Posiadłości kanclerza Henryka Czelo (założyciela linii „na Dzięgielowie”) oraz kanclerza Jana Czelo (założyciela linii „na Drogomyślu”)

sób zdecydowany ułatwia badaczom (szczególnie genealogom) śledzenie losów poszczególnych Czelów, a także odtworzenie jej powiązań genealogicznych.

Rozbudowując podstawy majątkowe swojej rodziny, kanclerz Jan Czeło 5 maja 1529 roku odkupił od Mikołaja Cygana ze Słupska pozostałą część Wielkiej i Małej Pruchnej, a także pobliski Rychuł¹⁰⁷, a 11 dni później, 16 maja 1529 roku, odkupił od Henryka Bruzowskiego z Bruzowic wieś Grodziszcz¹⁰⁸, a także 2 czerwca tego roku zamienił z działającym w imieniu małoletniego księcia Waława III Adama Janem z Pernstejnu Kamienicę na Wędrynię oraz Leszną. W bliżej nieznanymi okolicznościach i czasie wszedł też w posiadanie wioski Rybarzowice¹⁰⁹ oraz Bielowicka, o czym dowiadujemy się przy okazji sporu o prawo warzenia piwa, zaistniałego między księciem Waławem III Adamem a Achacym Czeło¹¹⁰, rozstrzygniętego ostatecznie w 1568 roku. Jeżeli weźmiemy pod uwagę fakt, że w księstwie cieszyńskim dominowała liczebnie szlachta, w rękach której najczęściej znajdowała się jedna wioska i drobne nabytki rozrzucone po innych okolicznych wsiach, możemy stwierdzić, że w tutejszych warunkach kanclerz Jan Czeło stał się jednym z większych posiadaczy ziemskich. W okresie największej prosperity jego uposażenie składało się bowiem co najmniej z 10. wiosek¹¹¹ (Drogomyśl, część Czechowic, Wielka Pruchna, Mała Pruchna, Grodziszcz, Wędrynia, Leszna, Rybarzowice, Rychuł i Bielowicko), a także – jak przypuszczamy – niewielkiego gruntu położonego koło Wyższej Bramy w Cieszynie¹¹².

W szczytowym okresie rozwoju swego uposażenia majątkowego Jan Czeło zaczął wyzbywać się części swojego majątku. Początek tego procesu wiązał się z przekazaniem przez kanclerza Jana Czeło Drogomyśla córce Katarzynie jako posagu. Wyszła ona za mąż za Mikołaja Wilczka, przedstawiciela starej polskiej rodziny szlacheckiej Wilczków, która przez Śląsk trafiła w XV wieku do księstw opawskiego i karniowskiego¹¹³. Małżeństwo Katarzyny Czelówny i Mikołaja Wilczka zostało zawarte przed 1528 rokiem,

¹⁰⁷ AP Cieszyn, KC, Kopiarz Pruchnej, sygn. 15.

¹⁰⁸ *Listinař Těšinská*, nr 461.

¹⁰⁹ Na temat posiadania przez kanclerza Jana Czeło Rybarzowic dowiadujemy się z dokumentu wystawionego przez Kaspę Czeło 3 sierpnia 1568 r., Tamże, nr 605.

¹¹⁰ Státní Archiv w Brnie, Zespół akt Franzes Muzeum, sygn. 10.

¹¹¹ Nasza wątpliwość wynika z faktu, iż w kilkadziesiąt lat później w rękach jego synów znalazły się ponadto Zawada oraz Bąków (por. AP Cieszyn, KC, sygn. 1208, k. 14), niemniej ze źródeł nie wynika wyraźnie, kto był nabywcą owych wiosek.

¹¹² Sądźmy tak na podstawie braku informacji o wyzbyciu się tego gruntu, uprzednio pozostającego w rękach Jerzego Czeło, przez Czelów.

¹¹³ J. Pilnáček: *Die älteste Genealogie der Grafen Wilczek*. Wien 1936, s. 34. Na wątpliwości związane z identyfikacją różnych linii Wilczków zwraca uwagę K. Blažek: *Der Adel von Oesterr[eichisch] Schlesien...*, s. 100.

kiedy to Mikołaj Wilczek sprzedał Wodzisławskie Mniejsze Państwo Stanowe¹¹⁴ i przeniósł się po ślubie do księstwa cieszyńskiego, osiadając wraz z żoną w Drogomyślu. Pisał się będzie odtąd przez krótki czas „na Drogomyślu”¹¹⁵ i w oparciu m.in. o ten majątek będzie w kolejnych latach budował potęgę majątkową rodziny Wilczków¹¹⁶ na Śląsku Cieszyńskim, prowadząc ich do zajęcia jednej z czołowych pozycji wśród szlachty księstwa cieszyńskiego¹¹⁷. W rękach Mikołaja Wilczka i Katarzyny znalazła się także część Czechowic, która w związku z wcześniejszymi podziałami ojcowizny po śmierci starosty Mikołaja Czelo należała się Janowi, w konsekwencji czego nastąpiła zmiana w tytułaturze Mikołaja Wilczka: pisał się odtąd jako Mikołaj Wilczek z „Dobrej Zemicze i Hluczina na Czechowicach”¹¹⁸. Katarzyna otrzymała zapewne również dział w Pruchnej¹¹⁹. Pozostałą część wielkiego majątku Jana Czelo mieli przejąć po jego śmierci synowie: Jan Czelo młodszy¹²⁰, Kasper Czelo oraz Piotr Czelo, a także zapewne znany z bardzo nielicznych poświadczeń Jerzyk Czelo.

¹¹⁴ Por. na ten temat bardzo interesujące uwagi M. Furmanka i S. Kulpy: *Zamek wodzisławski i jego właściciele*. Wodzisław Śląski 2003, s. 32–33. Na temat podstaw prawnych funkcjonowania Wodzisławskiego Państwa Stanowego por. J.M. Ptak: *Zgromadzenia i urzędy stanowe państwa wodzisławskiego*. W: Acta Universitatis Wratislaviensis. Nr 927. „Prawo” CLIV. Wrocław 1987, s. 61 i nn.

¹¹⁵ Warto wskazać, że 100 lat później w taki sam sposób będzie się pisał również prawnuk Mikołaja, Kasper Wilczek, por. AP Cieszyn, KC, sygn. 85. Por. też dyplomy dotyczące Jana Starszego Wilczka z Dobrej i z Hluczina, na Dolnym Cierlicku i Dolnej Suche oraz jego brata Mikołaja, por. *Listinař Těšinska*, nr 687 (datum 30 grudnia 1594), nr 698 (datum 28 stycznia 1598), nr 702 (datum 11 sierpnia 1598).

¹¹⁶ AP Cieszyn, KC, ZDP, sygn. 42.

¹¹⁷ Należy dodać, że Mikołaj Wilczek odwoływał się będzie w swojej tytułaturze również do Czechowic, por. *Listinař Těšinska*, nr 502.

¹¹⁸ AP Cieszyn, KC, Stadt Teschnisches und andere Zunftsprivilegien.

¹¹⁹ Na obecnym etapie badań trudno jednoznacznie stwierdzić, czy Czelowie posiadali całą Wielką i Małą Pruchną, czy też w dalszym ciągu na wioskach tych siedzieli jeszcze inni posesjonaci. Nasze wątpliwości wynikają z faktu, iż w XV stuleciu w Pruchnej posiadał swój majątek (i dwór) m.in. Alesz z Orle, który 1 maja 1439 r. sprzedał wieś i dwór w Wielkiej Pruchnej Jakubkowi z Brzezowic, por. AP Cieszyn, KC, sygn. 1208, k. 19. Tenże Jakubek 11 września 1438 r. odkupił inną część folwarku w Małej Pruchnej od żony Mikołaja Strzałki z Rogowa, Machny z Wilamowic. Resztę Małej Pruchnej, wraz z książęcym folwarkiem, 13 września 1439 r. podarowali Jakubkowi czterej bracia niedzielni, książęta Wacław, Władysław, Przemko i Bolko, por. Tamże. Nie wiemy natomiast, czy Jakubek z Brzezowic przejął tę część Małej Pruchnej, która znajdowała się w rękach Henryka Plasza, który wcześniej (w 1418 r.) odkupił ją od Jana Jegira, por. *Listinař Těšinska*, nr 141. Ponadto, od 1416 r., część Małej Pruchnej znajdowała się w rękach znanej rodziny Pielgrzymów (por. *Listinař Těšinska*, nr 135), tymczasem brak wskazówek, które świadczyłyby, że w międzyczasie Pielgrzymowie odsprzedali swoją część tej wioski.

¹²⁰ Jan Czelo młodszy wraz z kanclerzem Janem Czelo uczestniczył w 1534 r. przy kupnie sołectwa w Dąbrowie przez Jana z Nowego Miasta koło Frysztatu, a następnie spisał akt dokumentujący ową transakcję. AP Cieszyn, KC, ZDP.

Jak wspominaliśmy, w przeciwieństwie do kanclerza Henryka, który pozostawił tylko jednego syna, o wiele liczniejszym potomstwem mógł się poszczycić kanclerz Jan. Byli to mianowicie: Jan Czelو młodszy, Kasper Czelو, Piotr Czelو oraz prawdopodobnie najmłodszy z nich Jerzyk, a także przynajmniej dwie córki: Katarzyna, wspomniana wyżej żona Mikołaja Wilczka, a zapewne także Ewa, żona Wacława Skrzeńskiego¹²¹.

Najkrócej trwała kariera najmłodszego (jak przypuszczamy) z braci, Jerzego Czelо¹²². Znamy go zaledwie z kilku poświadczeń na dokumentach książęcych wystawianych w początkach lat czterdziestych XVI wieku. Między innymi 1 października 1540 roku uczestniczył przy sprzedaży przez Erazma Rudzkiego z Rudz prawa do pobierania opłaty rocznej z wioski Łąka pod Cieszynem w wysokości 3 złotych księdzu Melchiorowi Preusnerowi z Cieszyna¹²³. Tenże Jerzy 14 grudnia 1543 roku uczestniczył w potwierdzeniu przez Jana z Pernstejnu transakcji kupna–sprzedaży dokonanej pomiędzy mieszczaninem cieszyńskim Piotrem Nietopyrzem oraz wójtem cieszyńskim Bartoszem i jego żoną Marketą¹²⁴. Prawdopodobnie wkrótce po tej dacie albo opuścił księstwo cieszyńskie¹²⁵, albo też zmarł, o czym zdaje się świadczyć brak jego dalszej obecności na dokumentach książęcych. Zapewne nie pozostawił również potomstwa. Wszystko to wpłynęło na sposób podziału majątku kanclerza Jana Czelо.

¹²¹ Por. J. Krukowski: *Genealogia rodziny Czelо...*, s. 290. Badacz ten przypuszcza, że córką Jana Czelо była również Barbara, siostra Kaspra i Jana młodszego, Piotra i Jerzego. W nieznanym czasie, niemniej przed rokiem 1568, wyszła ona za mąż za Wacława Cygana ze Słupska na Golasowicach.

¹²² J. Krukowski (*Genealogia rodziny Czelо...*, s. 287) identyfikuje go z Jerzykiem, drugim mężem Maruszy z Dębowca, wdowy po Koscie. Identyfikacja ta jest mało prawdopodobna. Jerzyk jako syn starosty Mikołaja Czelо musiałby się urodzić najpóźniej w 1468 r., bowiem po tej dacie miał miejsce ślub Mikołaja z jego drugą żoną, Katarzyną. W takim razie w 1543 r. liczyłby co najmniej 75 lat. Wiek ten raczej wyklucza możliwość aktywności politycznej i współudział w sprawowaniu władzy, gdyż wymagało to licznych podróży po księstwie cieszyńskim, co dla tak starego człowieka byłoby zajęciem zbyt uciążliwym, nawet jeżeli weźmiemy pod uwagę stosunkowo niewielkie rozmiary terytorialne księstwa cieszyńskiego.

¹²³ *Listinař Těšinská*, nr 495.

¹²⁴ Okresni Archiv w Karwinie, Zespół Pergamenove listiny, sygn. 17.

¹²⁵ W takiej sytuacji byłby tożsamy z Jerzym Czelо na Paskowie, mężem Johanki z Ludaniec. Por. też J. Krukowski: *Genealogia rodziny Czelо...*, s. 294. Przypuszczenie autora dotyczące związku Jerzego i Johanki wydaje się być słuszne, natomiast należy zweryfikować dokonaną przez niego identyfikację Paskowa, którym nie był Paczków leżący na południowy wschód od Prudnika, lecz Paskow położony w sąsiedztwie granicznych miast księstwa cieszyńskiego – Frydku oraz Moraw – Místku, 8 km na południe od tego ostatniego miasta. Oznacza to, że w posiadanie Paskowa Jerzy wszedłby dzięki poparciu księcia Wacława III Adama. Jerzy zmarł przed 1560 r., bowiem w tym roku Johanka została wymieniona w źródłach jako wdowa, por. Státni Ustředni Archiv Praha, Zespół akt Saalbücher, sygn. 287, k. 247.

Najstarszy z synów kanclerza Jana Czelo, Jan Czelo młodszy, rozpoczął karierę na dworze książęcym, podobnie jak ongiś ojciec, bowiem w początkach lat trzydziestych XVI wieku został pisarzem w kancelarii książęcej w Cieszynie¹²⁶. Zmarł zapewne po 1534 roku¹²⁷, gdyż po tej dacie znika z dokumentów książęcych¹²⁸, a funkcję pisarza w kancelarii książęcej na krótko przejął Jakub Skuba¹²⁹.

Po śmierci Jana młodszego dziedzicami majątku kanclerza Jana stali się Kasper i Piotr Czelowie. Na mocy podziałów rodzinnych pierwszy z nich (już przed śmiercią ojca) został współwłaścicielem Małych Kończyc¹³⁰, części Drogomyśla¹³¹ oraz Bąkowa i Rychłodu, które to wsie trzymał wraz ze swym bratem Piotrem, a także położonej na południowym wschodzie księstwa cieszyńskiego wioski Wędrynia. Odkupił też posag, który otrzymała na tych wioskach jego siostra Katarzyna, żona Mikołaja Wilczka, która jednak zatrzymała dla siebie część Czechowic. Dodajmy, że Mikołaj Wilczek wraz z Katarzyną w kolejnych latach za uzyskane środki, a także za pieniądze ze sprzedaży Wodzisławskiego Państwa Stanowego zakupili inne wioski w księstwie cieszyńskim, tworząc podwaliny pod potęgę rodziny Wilczków w księstwie cieszyńskim.

Porządkując swoją sytuację majątkową, Kasper Czelo sprzedał 1568 roku Wacławowi Cyganowi ze Słupska na Golasowicach należne mu czę-

¹²⁶ B. Trelińska: *Kancelaria i dokument...*, s. 230.

¹²⁷ AP Cieszyn, ZDP, sygn.; *Listinař Těšínska*, nr 480. W dyplomie wystawionym 11 marca 1534 r. przez Jana z Pernstejnu dla Jana z Nowego Miasta koło Frysztatu kanclerz Jan Czelo z Czechowic wystąpił w charakterze świadka, natomiast Jan Czelo z Czechowic, z określeniem „młodszy”, jako pisarz dokumentu.

¹²⁸ Nie ulega wątpliwości, że Jan Czelo „młodszy” nie jest tożsamy z Janem Czelo, kanclerzem księżnej cieszyńskiej Anny, w imieniu której 10 grudnia 1596 r. wystawił dyplom dla Henryka z Grodziszcz, na mocy którego szlachcic ów zastawił na okres 10. lat 10. ludzi na swym majątku w Grodziszczu Jarosławowi Bruzowskiemu z Bruzowic za 200 zł węgierskich, por. *Listinař Těšínska*, nr 697. W przypadku tożsamości obu Janów kanclerz księżnej Anny w końcowym okresie sprawowania swojego urzędu musiałby liczyć około 90 lat.

¹²⁹ Ostatnie znane nam aktualnie wystąpienie Jana Czelo w charakterze pisarza książęcego miało miejsce 11 marca 1534 r., por. AP Cieszyn, ZDP. Jan Skuba pojawił się na dokumencie 11 listopada 1534 r., a od 1536 r. funkcję tę objął bakałarz Michał Steyer z Torunia, por. AP Cieszyn ZDP.

¹³⁰ W sposób bezsporny Małe Kończyce znajdowały się w rękach Kaspra jeszcze w 1598 r., o czym dowiadujemy się z umowy zawartej 25 listopada tego roku pomiędzy wymienionym szlachcicem a Stanisławem Tlukiem z Toszonowic na Trzanowicach, por. Zemský Archiv w Opawie, Zespół akt Sbirka archiválii Matice opavské, Kopiař statku hradištskeho, k. 54.

¹³¹ Dowiadujemy się o tym m.in. przy okazji transakcji, jaka miała miejsce między wspomnianym wyżej kanclerzem księżnej Anny Janem Czelo a jego bratem Jerzym z Małych Kończyc, zawartą w 1607 r. i zatwierdzoną 24 grudnia 1607 r. przez księcia Adama Wacława. Na mocy transakcji Jan Czelo przejmował od Jerzego resztę Drogomyśla, a także Kończyce i przynależne wioski, które ten otrzymał od swego ojca, zmarłego Kaspra Czelo na Małych Kończycach i Drogomyślu, por. *Listinař Těšínska*, nr 732.

ści Bąkowa¹³² i Rychułdu¹³³, a w 1570 roku pozbył się również Wędryni i przynależnej mu części Dolnej Lesznej, które to wsie nabył Kasper Borek z Roztropic¹³⁴, zatrzymał zaś dla siebie działły w Małych Kończycach, Drogomyślu, Zawadzie, Rychułdzie, Bąkowie oraz Grodziszczu. Po tym też czasie Kasprowi (z małżeństwa z Jadwigą z Rzuchowa) urodzili się synowie: Jan, Jerzy i prawdopodobnie Mikołaj¹³⁵, którego znamy z przekazu datowanego na 1575 rok.

Kasper rzadko brał udział w życiu politycznym księstwa cieszyńskiego. Między innymi w 1594 roku świadczył na dokumencie księcia Wacława III Adama, kiedy ów zatwierdzał darowiznę wiana na wsi Nierodzim, zapisaną Ewie Kisielowskiej z Kisielowa przez jej męża Jeremiasza Czamera z Iskrzyczyna na Nierodzimiu¹³⁶. Prawdopodobnie zmarł przed rokiem 1600, o czym świadczy fakt, że jeszcze w 1598 roku spotykamy go na dokumentach książęcych. Nie uczestniczył natomiast w sporze o majątek po bracie Piotrze, jaki miał miejsce końcu XVI wieku¹³⁷. W takiej sytuacji pozostała część majątku ojca przejęli i podzielili między siebie Jan i Jerzy¹³⁸. Warto zauważyć, że wzorem licznych przedstawicieli ówczesnej szlachty cieszyńskiej każdy z nich zatrzymał dla siebie część poszczególnych wiosek. Skłoniło to Jana Czelo do podjęcia próby konsolidacji majątku, o czym świadczy wykupienie przez niego w 1600 roku z rąk brata części następujących wiosek: Małe Kończyce, Drogomyśl, Zawada, Rychułd, Bąków oraz Grodziszcz, transakcja ta zaś została zatwierdzona przez księcia Adama Wacława 24 grudnia 1607 roku¹³⁹.

¹³² *Listinař Těšínska*, nr 604. Jeżeli ma rację J. Krukowski (*Genealogia rodziny Czelo...*, s. 290), że siostrą Kaspra była Barbara, żona Wacława Cygana, w takim razie jest możliwe, że z części obu tych wiosek został ustanowiony posag Barbary. W takiej sytuacji sprzedaż pozostałych części Rychułdu i Bąkowa należy traktować jako porządkowanie sytuacji własnościowej w tych miejscowościach. Niewątpliwie nie wchodziła w rachubę sytuacja, iż sprzedaż tych wsi wiązała się ze spłatą siostry przez Kaspra, gdyż to oznaczałoby, że otrzymała ona od ojca w posagu większe uposażenie aniżeli bracia, co w tamtym czasie wśród szlachty księstwa cieszyńskiego się nie zdarzało.

¹³³ Nie ulega wątpliwości, że Kasper sprzedał jedynie połowę tych wiosek, pozostawiając resztę w swoich rękach, o czym świadczy jednoznacznie fakt, iż w przyszłości w obu miejscowościach posiadał swoje działły jego syn Jerzy, por. AP Cieszyn, KC, sygn. 1208.

¹³⁴ Zemský Archiv w Opawie, Zespół Matice Opavska, sygn. Z. 9/8.

¹³⁵ Moment, w którym Mikołaj pojawił się w źródłach, wyklucza przypuszczenie, iż mógł być on jeszcze jednym synem kanclerza Jana.

¹³⁶ AP Cieszyn, KC, sygn. 7.

¹³⁷ Por. AP Cieszyn, KC, sygn. 257, k. 102, 106, 108.

¹³⁸ Jerzego znamy ze stosunkowo nielicznych wystąpień na dokumentach książąt cieszyńskich wystawianych w pierwszej połowie XVII w. O tym, że Jan i Jerzy byli synami Kaspra Czelo w sposób bezsporny informuje nas dyplom wystawiony przez księcia Adama Wacława 24 grudnia 1607 r., por. AP Cieszyn, KC, 1208, k. 37.

¹³⁹ AP Cieszyn, KC, sygn. 1208, k. 40. Por. też J. Krukowski: *Genealogia rodziny Czelo...*, s. 291.

W okresie, w którym miał miejsce ślub Katarzyny Czelo i Mikołaja Wilczka, próbę kariery na dworze książęcym podjął ostatni z wymienionych synów kanclerza Jana, Piotr. Pisał się jako Piotr Czelo z Czechowic na Małych Kończycach. Działalność publiczną rozpoczął pod koniec życia ojca (w 1540 roku)¹⁴⁰, którego w międzyczasie na urządzie kanclerskim zastąpił około 1545 roku Wacław Rudzki z Rudz na Rudzicy¹⁴¹. W 1552 roku Piotr otrzymał od księcia Wacława III Adama lasy położone w pobliżu będącej w rękach jego brata Kaspra wioski Wędrynia, rozciągające się aż do rzek Olzy i Karpętnej oraz szczytu Koziniec. Książę potwierdził mu zarazem prawa do posiadania samej Wędryni¹⁴². Po uregulowaniu współzależności majątkowych z bratem Kasprem, w jego rękach pozostały działki w następujących wioskach: Małe Kończyce, Drogomyśl, Zawada¹⁴³ oraz pozostałe części Rychułdu i Bąkowa, a także Grodziszczu¹⁴⁴.

Piotr pozostawił po sobie syna Jerzego i trzy córki, a mianowicie: Katarzynę (która wyszła za mąż za Joachima starszego Bludowskiego¹⁴⁵), Maruszę (żonę Joachima Bludowskiego z Bludowic na Hażlachu i Wielkich Kończycach)¹⁴⁶ oraz Jadwigę¹⁴⁷ (żonę Jerzego Schafhausa z Szonowa¹⁴⁸). Podstawową część majątku ojca przejął Jerzy, córki zaś – zgodnie z panującym wówczas zwyczajem – otrzymały w posagu uposażenie na części wiosek:

¹⁴⁰ *Listinař Těšinska*, nr 494.

¹⁴¹ Ostatnie znane nam aktualnie wystąpienie kanclerza Jana Czelo miało miejsce przed 14 grudnia 1543 r., kiedy to Jan z Pernštejnu zatwierdzał wcześniejsze rozstrzygnięcie kanclerza Jana w związku ze sprzedażą majątku na Bobrku przez mieszczanina cieszyńskiego Piotra Nietopyrza sołtysowi z Bobrku, Bartoszowi, por. *Okresni Archiv w Karwinie*, Zespół Pergamenoze listiny, sygn. 12. Wacław Rudzki natomiast funkcję kanclerza sprawował już w 1545 r., por. B. Trelińska: *Kancelaria i dokument...*, s. 87. W tej funkcji potwierdzał m.in. darowiznę browaru na rzecz Cieszyna dokonaną przez księcia Wacława III Adama 30 czerwca 1545 r., por. Tamże.

¹⁴² *Zemský Archiv w Opawie*, Zespół Akta Města Opavy, sygn. 5. Zabiegi o potwierdzenie praw do Wędryni wynikały z faktu, że uprzednio wioska ta stanowiła własność książęcą, a – jak już wspominaliśmy – Czelowie weszli w jej posiadanie dzięki kanclerzowi Janowi, który (wraz z Leszną) otrzymał ją od księcia w zamian za Komorowice.

¹⁴³ Odnośnie do Zawady brak wskazówek, by wieś ta była kiedykolwiek w posiadaniu kanclerza Jana Czelo. Stwarza to sugestię, że wioskę tę nabył syn Jana, Piotr. Niewykluczone, że wniosła mu ją w posagu nieznana z imienia żona.

¹⁴⁴ *Zemský Archiv w Opawie*, Zespół Akta Města Opavy, sygn. 5.

¹⁴⁵ Por. dyplom wystawiony 2 stycznia 1625 r. przez księcia Fryderyka Kazimierza, w którym potwierdzał on prawa przysługujące Katarzynie Bludowskiej rodzonej Czelowej z Czechowic do posiadania stawów rybnych w Drogomyślu, a także zezwalał na pobór drewna w lasach książęcych w Strumieniu, por. AP Cieszyn, KC, sygn. 85, k. 116.

¹⁴⁶ Tamże, k. 128.

¹⁴⁷ Tamże.

¹⁴⁸ Imię Schafhausa, Jerzy, wraz z informacją, iż był on mężem Jadwigi Czelowej, znajdujemy w dyplomie księżnej Elżbiety Lukrecji wystawionym 2 października 1632 r., por. AP Cieszyn, KC, sygn. 85, k. 172.

Katarzyna zatrzymała część Drogomyśla, Marusza i Jadwiga otrzymały część Małych Kończyc¹⁴⁹.

Jerzy Czeló zmarł przed 11 czerwca 1630 roku. Przed śmiercią sprzedał niektóre posiadłości. Zapewne nie pozostawił po sobie żadnego potomstwa, jako że roszczenia (dodajmy, iż uznane) do reszty jego majątku zgłosił przed księżną Elżbietą Lukrecją jego szwagier Joachim Bludowski, występując również w imieniu sióstr Maruszy i Jadwigi¹⁵⁰. Umożliwiło mu to przejęcie reszty Małych Kończyc i być może Grodziszcz. Tym samym kolejna gałąź rodziny Czelów zeszła ze sceny, a ich majątek przeszedł w ręce innych rodzin szlacheckich.

Niemal w tym samym czasie, w którym rozpoczęła się wielka kariera kanclerza Jana Czeló, na dworze księcia Kazimierza cieszyńskiego pojawił się jeszcze jeden przedstawiciel rodziny Czelów, który również nosił imię Jan. Po raz pierwszy wystąpił na dokumencie wystawionym przez księcia Kazimierza cieszyńskiego 26 kwietnia 1502 roku, na mocy którego książę Kazimierz zatwierdził zakup przez tegoż Jana Czeló części wspomnianej już wioski Nydek, którą nabył on od dotychczasowych jej właścicieli, braci Jana, Mikołaja, Wawrzyńca, Piotra i drugiego Wawrzyńca, zapisanego (dla odróżnienia od brata) w wystawionym przy tej okazji akcie jako Wawrzek¹⁵¹. Nie ulega wątpliwości, że mamy do czynienia z dwiema różnymi osobami, a dowodem pozwalającym w sposób bezsporny rozróżnić obu Czelów, jest fakt, iż na tymże dokumencie w charakterze świadka transakcji wystąpił kanclerz Jan Czeló¹⁵².

Pierwszego z Janów, z racji wieku, uznajemy za niewymienionego z imienia syna kanclerza Henryka, o którym jest wzmianka m.in. w dyplomie księcia Kazimierza wystawionym 21 listopada 1496 roku w Jabłonkowie, przy znanej nam już okazji sprzedaży części Dziegielowa przez Jana Dziegielowskiego Henrykowi Czeló¹⁵³. Z analogicznych powodów nie mógł być on synem kanclerza Jana. Dodajmy też zarazem, że omawianą transakcję uznajemy jako próbę budowy własnych podstaw majątkowych przez kolej-

¹⁴⁹ Do walki o spadek po Piotrze Czeló przystąpiła również jego pasierbica, Liskowa z Czechowic na Zebrzydowicach, pozywając przed sąd ziemski Kaspra Czeló, zarzucając mu, iż przejął nieprawnie majątek jej ojczyma. Ostatecznie zabiegi Liskowej okazały się bezskuteczne. Por. AP Cieszyn, KC, sygn. 257, k. 8, 8 verte.

¹⁵⁰ Tamże, k. 164.

¹⁵¹ Státni Archiv w Brnie, Zespół akt Franzes Muzeum, sygn. 9.

¹⁵² J. K r u k o w s k i (*Genealogia rodziny Czeló...*, s. 287) twierdzi, że szlachcicem, który nabył od wspomnianych w tekście braci wioskę Nydek, był kanclerz Jan Czeló. Analiza dokumentu nie pozostawia wątpliwości, że osobą tą był – jak wyżej zaznaczyliśmy – Jan, syn Henryka Czeló, natomiast kanclerz Jan był świadkiem na dokumencie książęcym zatwierdzającym wspomnianą transakcję.

¹⁵³ Por. przyp. 57.

nego z przedstawicieli tej rodziny¹⁵⁴. Nie zrobił on wielkiej kariery na dworze książęcym. Nie jest wykluczone, że wkrótce zmarł, o czym zdaje się świadczyć brak jego obecności na dokumentach książęcych.

Sukcesorem Jana został jego syn Achacy, wnuk kanclerza Henryka¹⁵⁵. Na dworze książąt cieszyńskich pojawił się w początkach lat pięćdziesiątych XVI wieku¹⁵⁶. Po przodkach odziedziczył majątek położony głównie w południowej części księstwa cieszyńskiego. Pisał się „na Dziegielowie”¹⁵⁷, a w jego rękach znajdowały się ponadto Nydek, Roztropice, Bielowicko, a także położone w północnych rejonach księstwa cieszyńskiego Komorowice i część Dolnych Czechowic¹⁵⁸, którą otrzymał od starosty Mikołaja jego dziad, kanclerz Henryk¹⁵⁹. Posiadał też po ojcu Górną Leszną oraz część Dolnej Lesznej¹⁶⁰, którą najpierw dzielił ze swoim kuzynem Kasprem¹⁶¹, a następnie – po sprzedaży tej części przez Kaspra Czelo Kasprowi Borkowi z Roztropic (wraz z Wędrynią i Rybarzowicami) – Achacy trzymał ją wspólnie z Borkiem¹⁶² do swej śmierci, która miała miejsce pomiędzy 1572¹⁶³ a (najpóźniej) końcem 1580 roku¹⁶⁴.

¹⁵⁴ W świetle dostępnego materiału źródłowego przypuszczamy, że Jan Czelo, syn Henryka, nie pozostawił prawdopodobnie po sobie potomstwa.

¹⁵⁵ Ostatnie wystąpienia Henryka Czelo miały miejsce w roku 1497, por. *Listinař Těšínska*, nr 346. W przypadku, gdyby Achacy Czelo był synem Henryka, wówczas w początkach lat siedemdziesiątych XVI w., a więc w okresie, w którym nadal uczestniczył w ważnych dla księstwa wydarzeniach politycznych, liczyłby około 80 lat. O ile można dopuścić, że mógł dożyć tak sędziwego wieku, o tyle wykluczone, by był wówczas w stanie pełnić ważne funkcje publiczne. Oznacza to, że jego ojcem musiał być Jan Czelo.

¹⁵⁶ Achacy uczestniczył m.in. w charakterze świadka w nadaniu lasów za wsią Wędrynia, jakie 27 maja 1552 r. uczynił książę Waclaw III Adam na rzecz jego krewnego po mieczu Piotra Czelo z Czechowic na Małych Kończycach, por. *Zemský Archiv w Opawie*, Zespół akt Matice Opavska, sygn. 5.

¹⁵⁷ *Zemský Archiv w Brnie*, Zespół akt Franzes Museum III, sygn. 10.

¹⁵⁸ Informację tę zawdzięczamy wzmiance w zapisie umowy zastawnej, sporządzonej 7 października 1613 r., pomiędzy ówczesną właścicielką tej części Czechowic a Anną Porubską z Poruby na Bielsku, por. *Listinař Těšínska*, nr 801.

¹⁵⁹ AP Cieszyn, KC, sygn. 257, k. 96.

¹⁶⁰ Tak doskonałą orientację w zakresie uposażenia majątkowego Achacego Czelo zawdzięczamy dokumentowi wystawionemu 28 grudnia 1568 r. przez księcia Waclawa III Adama w sprawie sporu, jaki Piast ów toczył właśnie z Achacym o prawo warzenia piwa i jego sprzedaży w wioskach, które szlachcic ów posiadał.

¹⁶¹ *Listinař Těšínska*, nr 605.

¹⁶² Transakcję tę potwierdził 9 września 1569 r. książę cieszyński Waclaw III Adam, por. *Zemský Archiv w Opawie*, Zespół akt Matice Opavska,teczka 29, sygn. 7.

¹⁶³ Wtedy to Achacy Czelo uczestniczył wraz z najważniejszymi przedstawicielami szlachty cieszyńskiej w nadaniu przez księcia Waclawa III Adama wielkiego przywileju dla stanów księstwa cieszyńskiego, potwierdzonym następnie przez cesarza Rudolfa II, na mocy dyplomu wystawionego 21 maja 1591 r. w Pradze, por. AP Cieszyn, ZDP, nr 105.

¹⁶⁴ AP Cieszyn, KC, sygn. 257, fol. 96.

Achacy nie doczekał się męskiego potomka. Majątek po jego śmierci przejęły córki: Katarzyna (żona Janusza Goczałkowskiego)¹⁶⁵ oraz Elżbieta (żona Walentego Goszyckiego z Goszyc)¹⁶⁶. Dodajmy, że w dziale odziedziczonym przez Elżbietę znalazła się także część Czechowic, którą Walenty Goszycki sprzedał Magdalenie Petrowiczowej z Vetče¹⁶⁷, żonie Adama Beesa z Kostkowic¹⁶⁸. W 1611 roku książę Adam Waclaw zatwierdził podział majątku Janusza (po jego tragicznym zgonie), w rezultacie czego Adam Goczałkowski zatrzymał dla siebie Dziegielów, Górna Leszną oraz Nydek, a pozostałe wioski (w tym m.in. Kostkowice) znalazły się w rękach Achacego Goczałkowskiego, po kądzieli wnuka Achacego Czelo¹⁶⁹. Obaj bracia 2 grudnia 1622 roku podzielili pomiędzy siebie na mocy testamentu rodziców również Górny Dębowiec¹⁷⁰. W ten sposób także wielki majątek Achacego Czelo ostatecznie uległ rozproszeniu i wskutek braku męskiego potomka przeszedł na własność innych rodzin szlacheckich.

Rozpoznanie kształtu uposażenia poszczególnych przedstawicieli rodziny Czelo, a także znajomość funkcji, jakie niektórzy z nich pełnili na dworze księżym, pozwala przejść do kolejnego punktu naszych rozważań zasygnalizowanego we wstępie artykułu, a mianowicie do próby określenia zasad i prawidłowości, które znamionowały sposób formowania uposażenia majątkowego Czelów zarówno jako określonej grupy rodzinnej, jak i jej poszczególnych członków.

Pierwsza konstatacja – naszym zdaniem zasadnicza – dotyczy występowania związku pomiędzy wielkością zgromadzonego majątku przez poszcze-

¹⁶⁵ Informuje nas o tym dyplom księcia Adama Waclawa, wystawiony 13 stycznia 1613 r. w Cieszynie. Dokument ten ma dla nas podwójne znaczenie. Z jednej bowiem strony opisuje powiązania rodzinne Katarzyny i Janusza Goczałkowskiego, z drugiej natomiast określa dokładnie zakres uposażenia majątkowego Katarzyny (zgodny z tym, jaki wcześniej był w rękach Achacego Czelo), por. AP Cieszyn, KC, sygn. 77; *Listinař Těšinska*, nr 753.

¹⁶⁶ AP Cieszyn, KC, 257, folio 102.

¹⁶⁷ Szlachcianka ta posiadała od tego momentu zarówno część Górnych Czechowic, jak i dział w Dolnych Czechowicach, por. AP Cieszyn, KC, sygn. 85. Dnia 7 października 1613 r. Magdalena zastawiła część Górnych Czechowic oraz dział w Dolnych Czechowicach Annie Porubskiej z Poruby na Bielsku, ostatecznie pozbawiając nadziei pozostałe jeszcze przy życiu potomstwo Czelów na odzyskanie ich siedziby rodowej, por. *Listinař Těšinska*, nr 801.

¹⁶⁸ Część Czechowic znajdowała się już w początkach lat siedemdziesiątych XVI w. w rękach Sabiny Libigowej, która w 1573 r. pozwała do sądu innego współwłaściciela części Czechowic – Fryderyka Schelendorfa – za to, że ten nie wypłacił jej sumy 1450 talarów z tytułu sprzedaży przez nią części swojego działu. W imieniu Sabiny Libigowej występował jeden z przedstawicieli rodziny Beesów – Walenty, por. AP Cieszyn, KC, sygn. 257, k. 33 verte.

¹⁶⁹ AP Cieszyn, KC, sygn. 77, k. 112.

¹⁷⁰ AP Cieszyn, KC, sygn. 85, k. 161. W związku z tym, że Achacy Goczałkowski wykazał, iż w ramach podziału nie otrzymał równej części, doszło pomiędzy nimi rok później, 30 grudnia 1623, do zawarcia umowy, na mocy której ostatecznie załatwiono sprawy własnościowe w tej wiosce, por. AP Cieszyn, KC, sygn. 85, k. 166.

gólnych przedstawicieli rodziny Czelو a miejscem, jakie zajmowali na dworze książęcym. Funkcjonowała w tym zakresie bezpośrednia zależność, zgodnie z którą największego majątku dorabiali się ci spośród Czelów, którzy zajmowali najwyższe miejsca w hierarchii urzędniczej księstwa cieszyńskiego, w tym zaś przypadku kanclerzy. Bogate uposażenie ziemskie zdobywali także reprezentanci Czelów, którym książęta powierzali urzędy dworskie, a szczególnie funkcję namiestnika jednego z kilku kluczy dóbr książęcych, w tym zwłaszcza klucza cieszyńskiego. Osoby, które nie obejmowały na dworze książęcym żadnych funkcji, w sposób wyraźny odbiegały zamożnością od swych krewniaków, nawet jeżeli łączyły ich więzy braterskie.

Następne spostrzeżenie dotyczy sposobu budowania uposażenia majątkowego przez poszczególnych członków rodziny Czelو. Zawsze punktem wyjścia był majątek odziedziczony po ojcu, sprawiedliwie dzielony pomiędzy synów, pomniejszany o działy, które ojciec wydzielał jako posag swoim córkom. Warto zwrócić uwagę, że o wiele częstszy był wśród Czelów zwyczaj wydzielania synom części poszczególnych wiosek aniżeli przekazywania całych miejscowości każdemu z nich. W konsekwencji podziału niektóre wioski posiadały kilku właścicieli – zwłaszcza ci ostatni na tychże działach zabezpieczali posag swoich córek i tym samym owe części wsi przechodziły w ręce innych rodzin szlacheckich. Proces ten w sposób znaczący komplikował sytuację własnościową, jaka panowała w licznych wioskach księstwa cieszyńskiego i był powodem wielu procesów przed sądem ziemskim o prawa spadkowe, przebieg granic między działami lub też z powodu zarzutów czynienia różnych szkód w dobytku sąsiadów.

Proces podziału majątku zaczynał się najczęściej dopiero po śmierci ojca, przypadki zaś, że głowa rodziny wydzielała część majątku (zapewne) najstarszemu synowi jeszcze za swego życia, należały do rzadkości. Taki sposób podziału ojcowski ułatwiał jej dzielenie w przypadku, gdy któryś z synów nie doczekał śmierci ojca. Odpadał wówczas nie tylko kandydat do spadku po ojcu, lecz równocześnie znikała konieczność odwoływania się do sądu o rozstrzygnięcie, który z pozostałych braci ma największe prawa do schedy po zmarłym. Być może w tym należy upatrywać przyczyny bardzo rzadkich przypadków procesów majątkowych pomiędzy poszczególnymi męskimi przedstawicielami rodziny Czelو. Warto zwrócić uwagę, że niektórzy członkowie tej rodziny (zazwyczaj najzamożniejsi) podejmowali próby konsolidacji majątku nawet poprzez zamianę niektórych dóbr z księciem (jak w przypadku kanclerza Jana, syna starosty Mikołaja).

W kolejnych latach każdy z dziedziców powiększał swój dział na własną rękę o następne nabytki. Najczęściej spotykaną formą powiększania dóbr były darowizny książęce, stanowiące swego rodzaju rekompensatę za ponoszony trud w służbie poszczególnym Piastom cieszyńskim. Charakteryzując owe zabiegi, warto zauważyć, że w praktyce nie dostrzegamy prób wsparcia

rodzeństwa przed księciem w zabiegach o rozwój uposażenia majątkowego przez tego (lub tych) spośród członków rodziny, który zajmował najbardziej eksponowane stanowisko w otoczeniu księcia. Świadczy o tym naszym zdaniem fakt, że bardzo nieliczne były nadania książęce na rzecz tych członków rodziny Czelo, którzy nie piastowali żadnych urzędów na dworze książęcym. Rzeczą znaną jest zresztą i to, że również w zabiegach o urzędy poszczególni przedstawiciele Czelów wspierali jedynie najbliższych członków rodziny – synów lub braci, nigdy natomiast nie zabiegali (a przynajmniej źródła nie dostarczają tego rodzaju informacji) o awans swoich kuzynów lub ewentualnie szwagrow.

Ten stan rzeczy (swego rodzaju egoizm) jesteśmy skłonni tłumaczyć niewielkimi możliwościami alienacji dóbr książęcych ze względu na niewielkie rozmiary księstwa cieszyńskiego i tym samym niewielkie rozmiary domeny książęcej, która mogła podlegać rozdawnictwu. Książęta cieszyńscy traktowali rozdawnictwo dóbr niemal wyłącznie jako sposób wynagradzania wiernych urzędników, nie zaś jako metodę służącą budowaniu stronnictwa dworskiego. Ponadto duża była liczba urzędów i osób, które urzędy te sprawowały, czyli liczna też była grupa osób, które miały prawo oczekiwać łaskowości i hojności książęcej. Inaczej mówiąc, możliwości uzyskania nadania książęcego były na tyle ograniczone, że zabiegi o poczynienie darowizny przez księcia na rzecz członka dalszej rodziny dostojnika ograniczało wydatnie szansę na uzyskanie takowej darowizny przez niego samego.

O wiele mniejsze znaczenie w formowaniu się uposażenia ziemskiego członków rodziny Czelo odgrywały transakcje kupna. Te ostatnie dotyczyły najczęściej najzamożniejszych przedstawicieli tej rodziny, czyli tych, którzy dysponowali odpowiednimi środkami finansowymi.

Analiza rozmieszczenia poszczególnych wiosek sugeruje na pierwszy rzut oka, że Czelowie budowali swój majątek w sposób przypadkowy. Zestawienie ich włości na mapie wskazuje jednak, że ci spośród nich, którzy w największym stopniu przyczynili się do rozwoju majątku (starosta Mikołaj, kanclerze Henryk i Jan), zabiegali, by nadania książęce, a także ewentualne zakupy obejmowały posiadłości położone w miarę blisko siebie. Jest to szczególnie widoczne, gdy zestawimy wioski, które należały do dwóch podstawowych linii, jakie uformowały się po śmierci starosty Mikołaja, a które tworzyły swego rodzaju zespoły majątkowe. Wrażenie przypadkowości jest spowodowane raczej późniejszymi podziałami majątku pomiędzy synów, wioskami (lub raczej ich fragmentami), które w charakterze posagu wносиły Czelom ich małżonki, a także przejmowaniem części majątku – jako posagu – przez córki aniżeli wcześniejszymi zabiegami osób, które tworzyły podstawy uposażenia tej rodziny. Ponadto swoisty „bałagan” w rozmieszczeniu terytorialnym owego uposażenia wynikał z wspomnianego zwyczaju dzielenia posiadłości przez ojca pomiędzy synów w równej części na każdej wiosce.

W przypadku męskich przedstawicieli rodziny Czelo obserwujemy stosunkowo niewielki wpływ posagu wnoszonego przez ich małżonki na wzrost majątku ziemskiego. Inaczej mówiąc, niewielkie rozmiary posagu, który wносиły małżonki, nie przyczyniały się w sposób znaczący na stan posiadania majątkowego Czelów. Przypuszczamy, że ten stan rzeczy był spowodowany stosunkowo skromnymi rozmiarami własności szlacheckiej w księstwie cieszyńskim. Szlachta najpierw starała się zapewnić byt swoim synom, a dopiero w dalszej kolejności dbała o uposażenie córek. Z tego powodu włość szlachecka była w rękach poszczególnych rodzin przez stosunkowo długi okres, nawet jeżeli jej część przechodziła w ręce innej rodziny szlacheckiej (na przykład z tytułu jej wydzielenia córce w charakterze posagu, lub sprzedaży). Pełna utrata własności ziemskiej mogła być spowodowana albo wymarciem męskich przedstawicieli poszczególnych rodzin (w tym przypadku również Czelów), albo też spowodowana koniecznością zdobycia pieniędzy na pokrycie długów lub innych przedsięwzięć.

Charakteryzując kwestie własnościowe należy wskazać również na zwyczaj, według którego prawa do spadku po zmarłym (jeżeli umierający nie zarządził w testamencie inaczej) posiadali tylko jego synowie. W przypadku natomiast, kiedy zmarły pozostawiał po sobie jedynie córki, prawa te w sposób automatyczny przechodziły właśnie na córki, z pominięciem ich krewnych po mieczu, synów brata ojca. W ponownej konsolidacji majątku rodzinnego mogła pomóc jedynie śmierć brata jeszcze zanim wchodził on w związek małżeński lub zanim urodziły mu się dzieci.

O ile liczne rodzeństwo było powodem rozdrobnienia majątku, o tyle brak męskiego potomstwa był każdorazowo najważniejszą, wręcz podstawową przyczyną alienacji dóbr z rąk poszczególnych linii tej rodziny. Analiza procesu przechodzenia majątku Czelów w obce ręce wskazuje, że do wręcz sporadycznych przypadków należała wyprzedaż poszczególnych wiosek. Jeżeli postępowanie to zestawimy z o wiele częstszymi przypadkami wchodzenia w prawa własności do innych dóbr poprzez ich zakup, wówczas możemy sformułować wniosek o dużej stabilizacji majątkowej w zasadzie wszystkich członków tej rodziny. Jak przypuszczamy, sytuację tę zawdzięczali praktyce ostatecznego podziału majątku rodziców dopiero po ich zgonie, a także wielką wartością dochodową posiadanych dóbr ziemskich, które były im w stanie zapewnić dostateczne środki, niezbędne dla zachowania pożądanego statusu materialnego.

Bardzo znamienny jest fakt, że gdy wymierał ostatni męski przedstawiciel danej linii, wówczas do walki o pozostały spadek nie przystępowali inni współrodowcy, a pełne prawa dziedziczenia przechodziły na żyjące jeszcze córki, natomiast w przypadku, gdy i one już nie żyły, na ich dzieci bądź w ostateczności na ich mężów. Oznacza to, że podziały majątkowe nosiły w tej rodzinie charakter definitywny, czyli pozbawiony znamion częstego

wśród szlachty księstwa cieszyńskiego „braterstwa niedzielnego”, wielokrotnie potwierdzanego w źródłach, który to typ współwłasności (i dziedziczenia) upoważniał żyjących braci do dalszego udziału w czerpaniu korzyści z majątku pozostawionego przez zmarłego.

Ostateczny zanik rodziny Czelów w księstwie cieszyńskim, spowodowany wymarciem potomków w linii męskiej, sprawił, że cały ich majątek znalazł się – bądź jako posag, bądź (jakkolwiek w o wiele mniejszym stopniu) poprzez wyprzedaż dóbr – w rękach innych rodzin szlacheckich.

Niezbędne jest kontynuowanie zaprezentowanych badań, aby stwierdzić, czy opisane tutaj sposoby budowania uposażenia majątkowego przez Czelów były metodą typową dla szlachty w księstwie cieszyńskim, czy też stanowiły zjawisko wyjątkowe, ograniczone tylko do tej rodziny lub do części przedstawicieli tego stanu, czy też panowała w tym względzie o wiele większa różnorodność.